

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Рішення методичної ради університету
25 серпня 2022 року, протокол № 1

Перша проректорка, голова методичної ради
університету, кандидатка наук з державного
управління, доцентка

Ірина КОВТУН

25 серпня 2022 року

м.п.

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
з виконання курсової роботи
«СОЦІАЛЬНА РОБОТА»
для підготовки на першому освітньому рівні
здобувачів вищої освіти ступеня бакалавра
за спеціальністю 232 Соціальне забезпечення галузі знань
23 Соціальна робота**

РОЗРОБНИК:

Доцент кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання,
доктор педагогічних наук, професор
23 серпня 2022 року

_____ Ганна РІДКОДУБСЬКА

СХВАЛЕНО

Рішення кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання
23 серпня 2022 року, протокол № 1.

Завідувач кафедри філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання,
доктор філософських наук, професор
23 серпня 2022 року

_____ Леонід ВИГОВСЬКИЙ

Під час виконання курсової роботи, рекомендується така **послідовність**:

1. Ознайомлення з основними рекомендаціями до написання курсових робіт і визначення теми своєї курсової роботи. Консультація з керівником з метою уточнення теми і формулювання орієнтовної мети і завдань дослідження.
2. Робота в бібліотеці, складання бібліографії за темою курсової роботи, ознайомлення з літературою, підготовка відповідних виписок і конспектів першоджерел, розробка програми дослідження.
3. Критичний аналіз наукової літератури, зіставлення різних підходів, точок зору на проблему, визначення власних позицій, шляхів вирішення обраної проблеми, формулювання мети і гіпотези свого дослідження, визначення методичних підходів до реалізації наміченої програми.
4. Розробка і апробація мети дослідження, визначення ліній аналізу та способів обробки експериментальних даних.
5. Збір та аналіз експериментальних даних з метою перевірки висунутої гіпотези, інтерпретація результатів дослідження, підготовка таблиць, графіків, схем, діаграм тощо.
6. Формулювання основних висновків і рекомендацій за результатами дослідження.
7. Технічне оформлення роботи.

Користуючись бібліотечними каталогами, консультаціями наукового керівника, викладачів кафедри, працівників бібліотеки, студент підбирає літературу з обраної теми. Особливу увагу слід звертати на рік видання того чи іншого літературного джерела. Слід користуватися в процесі написання роботи найновішими джерелами.

Джерелами інформації можуть бути: довідкові, тлумачні книги, енциклопедії, словники, підручники, посібники, періодика, статті в журналах, монографії тощо.

Вивчення та підбір наукового доробку інших авторів за своїм значенням і трудомісткістю є важливою складовою власного пошуку, що вимагає копіткої тривалої роботи.

У довідково-бібліографічному відділі є система каталогів та картотек, де зібрані всі джерела, що дозволяють відповісти на питання, пов'язані з відбором необхідної літератури. Завданням цього відділу є допомогти у виборі необхідного кола джерел, що стануть підґрунтям у подальшому науковому пошуку. Іноді література енциклопедичного характеру представлена у бібліотеках у так званих відкритих фондах, що, по-перше, економить час, надаючи можливість користування нею без допомоги книгосховищ, а по-друге, допомагає збільшити кількість використаної літератури.

Для студента під час написання своїх перших наукових досліджень, складно виокремити необхідну інформацію з великої кількості джерел у короткий термін. Існують різні методики опрацювання джерел, що допоможуть виділити головне без глибокого занурення у його зміст, тим більше у тих випадках, коли опрацюванню підлягає велика кількість літератури.

Необхідно співставити назву джерела із тематикою обраного дослідження. У разі, якщо вони співзвучні, обрати той розділ, що безпосередньо розкриває проблему, яка досліджується.

Вагомим є вибір аспекту дослідження, оскільки студенту складно буде охопити проблему цілому. Важливо орієнтуватися на праці вже відомих авторів, які достатньо глибоко й ґрунтовно вивчали проблему, мають публікації, монографічні дослідження та власний шлях у науці. Саме такі праці часто стають методологічною базою наукового дослідження, оскільки в них чітко визначено вивчені питання та окреслено перспективність подальшого шляху дослідження, виокремлено різні аспекти проблеми, що вивчається тощо.

Бібліографія джерел надає матеріал, у якому відображено позицію автора та інформацію про вже відомі дослідження з визначеної проблеми.

Перше речення абзацу, як правило, відображає зміст у цілому, тому для розуміння головної думки достатньо прочитати початкове речення. У разі, якщо думка, висловлена у тексті, розкриває суть обраної проблеми, необхідно її законспектувати або зробити ксерокопію із обов'язковим посиланням на джерело та автора.

Під час опрацювання літературних джерел необхідно скласти бібліографічний покажчик видань, які опрацьовано, що у майбутньому не лише збереже час у складанні бібліографії власного дослідження, а й систематизує дослідницьку роботу. Що стосується кількості використаних літературних джерел при написанні курсової роботи, то однозначної відповіді немає. Можна точно визначити мінімально припустиму її кількість – не менше двадцяти видань. Бувають випадки, коли саме за проблемою дослідження студент може знайти недостатню кількість літературних джерел, то він має детальніше вивчити наукову літературу загального характеру для усвідомлення проблеми і розкриття шляхів її вирішення. Зрозуміло, що технологічний розвиток суспільства допомагає спрощенню вирішення деяких завдань, так, наприклад з'являється багато інформації у Інтернет. Зрозуміло, що виконання курсової роботи засобами Інтернет видань буде неповним аналізом наукової літератури, але використання новітніх технологій при виконанні дослідницької роботи підвищить рівень компетентності у вивченні власної теми дослідження.

Під час вивчення літературних джерел основним завданням є з'ясувати головну ідею, позицію автора (авторів) та особливості наукового доробку з досліджуваної проблеми, простежити причину та логіку полеміки з іншими дослідниками, особливості його аргументації, виробити власну думку щодо його позиції. Аналіз проблеми, яка не знайшла відображення в його праці, допоможе чіткіше сформулювати завдання щодо глибшого вивчення проблеми.

Після опрацювання відповідної літератури з вибраної теми курсової роботи студент самостійно складає план курсової роботи. Робота над планом дозволяє уявити загальну структуру роботи, послідовність питань, які будуть детально висвітлюватись у роботі. Добре продуманий план сприяє успішному виконанню роботи.

Важливе значення для студента має спеціальна робота над **визначенням основних понять** та соціальних ідей, які вибрані з різних джерел словників чи енциклопедичної літератури. Це не означає, що кожне з визначень є «істина в останній інстанції», тому що соціальна робота - відносно молода галузь, яка ще розвивається з психолого-педагогічної науки і соціальної практики надання допомоги клієнтам. Тому студенти можуть запропонувати і обґрунтувати своє бачення тлумачень тих чи інших понять в соціальній роботі.

Актуальність теми дослідження – це ступінь її важливості в даний момент і в даній ситуації для розв'язання окремих соціально-педагогічних проблем, питання чи задачі. Висвітлення актуальності не повинно бути багатослівним.

Об'єкт дослідження - це сукупність споріднених елементів, серед яких виділяється один як **предмет** дослідження. Тобто об'єкт і предмет пов'язані між собою як ціле та його частина, як множина та її одиниця, як система та її компонент, як рід і вид понять або явищ об'єктивної реальності. Отже, об'єкт наукового пізнання виступає загальною сферою пошуку, а предмет, - як те конкретне, що виявляється.

Один і той самий об'єкт може досліджуватися в різних аспектах. Тому визначення **предмета** слід розуміти як вирішення певного “ракурсу” дослідження, як припущення про найсуттєвіші для вивчення обраної проблеми характеристики об'єкта.

Мета дослідження – це поставлена кінцева мета, кінцевий результат, на досягнення якого спрямоване дослідження. Небажано вживати такі формулювання мети курсової роботи, як: «обґрунтування і розробка наукових основ» або «розробка методів і засобів підвищення ефективності» та ін., без конкретизації наукових передумов, на яких базується досягнення поставленого завдання.

Мета дослідження реалізується через конкретні **завдання**, які треба вирішити відповідно до цієї мети.

Завдання дослідження не повинні бути глобальними, такими, що претендують стати темами окремих досліджень. Вони повинні “працювати” на мету роботи. Як правило, для реалізації мети курсової роботи прийнято реалізовувати не більше п’яти завдань.

Завдання дослідження формулюються у формі переліку дій: «вивчити...», «проаналізувати...», «встановити...», «вияснити...», «обґрунтувати...» та ін. Формулювати завдання слід якомога ретельніше, оскільки опис їх вирішення становитиме зміст розділів і підрозділів дипломної роботи. Це важливо і тому, що назви таких розділів дипломної роботи повинні відповідати конкретним завданням і результатам дослідження.

Завдання, з одного боку, розкривають суть теми дослідження, а з другого, - знаходять своє тлумачення у висновках, які фіксують і узагальнюють результати їх виконання.

Послідовність визначених завдань має бути такою, щоб кожне з них логічно впливало з попереднього. У цілісній єдності завдань відсутність одного може призвести до незавершеності всього дослідження та неможливості його використання у педагогічній практиці. Зрозуміло, що єдиного стандарту у формулюванні завдань бути не може, але найчастіше вони пов’язані з виявленням сутності, природи, структури об’єкту, що вивчається, розкриттям загальних способів його перетворення та розробкою конкретних методик педагогічних дій і практичних рекомендацій.

Можна навести такий варіант завдань курсового дослідження:

- вирішення теоретичних питань дослідження поставленої проблеми (визначення змісту досліджуваних понять, конкретизації їх структури);
- вивчення наявних умов вирішення проблеми на практиці, констатація та аналіз типових недоліків та їх причин;
- обґрунтування необхідної методики для розв’язання визначеної проблеми (тут основою є теоретичні дані, одержані дослідником внаслідок першого завдання, та матеріали аналізу практичної діяльності, добути в ході виконання наступного завдання);

Робота над курсовою роботою дозволяє студентам оволодіти важливими для дослідження вміннями, а саме: навчитися працювати з науковими текстами, виділяти в них основне, суттєве, формулювати як свої, так і чужі висловлювання коротко, своїми словами, логічно будувати і систематизувати вивчений матеріал.

Підготовка рукопису наукової роботи студента та її захист.

Правила оформлення курсової роботи.

Курсова робота повинна бути оформлена належним чином, обов’язково включати титульну сторінку, зміст, вступ, основну частину, висновки, список використаної літератури, додатки.

Зміст курсової роботи пишеться на першій сторінці (після титульної сторінки) і включає декілька обов’язкових розділів:

1. **Вступ** (2-3 сторінки) - обґрунтовується актуальність теми, її практична і теоретична значущість, основні характеристики курсової роботи (формулюється мета і завдання роботи, проблема, об’єкт, предмет дослідження, коротко характеризуються методи дослідження та ін.), відображається коротка інформація про задум дослідження.

2. **Теоретична частина** (10-15 сторінок) - критичний аналіз літературних джерел, визначення проблеми власного дослідження, аналіз стану питання, обґрунтування напрямків дослідження, розгляд основних понять, ідей, розкривається історія та теорія питання, що досліджується, висвітлюється власна позиція.

3. **Практична частина** (10-15 сторінок) - дослідно-практичне висвітлення теми з наведенням прикладів, узагальненнями, з використанням таблиць, унаочнення у вигляді графіків, діаграм, малюнків тощо, опис методики дослідження, аналіз дослідних матеріалів, обговорення та аналіз отриманих даних.

4. Висновки та рекомендації (2-3 сторінки) - узагальнюються результати дослідження, пропонуються власні рекомендації та пропозиції щодо використання результатів роботи. Висновки є надзвичайно важливою частиною роботи над курсовим дослідженням, адже при викладенні результатів курсової роботи студент повинен стисло, повно, логічно, систематично і якісно описати результати певного етапу дослідження (якщо це висновки в кінці розділу) або дослідження в цілому (загальні висновки). У висновках курсової роботи викладаються найважливіші результати проведеної роботи, які повинні містити основні положення розв'язаної наукової проблеми, її значення для теорії та практики.

5. Список використаних джерел- кількість джерел визначається темою роботи за принципом необхідності і достатності, зазначається література в алфавітному порядку. Праці одного і того ж автора - в хронологічному порядку. Оформлюється література відповідно до вимог бібліографічного опису документів. Використовується не менше 15-20 джерел (статті, монографії, посібники, брошури, підручники тощо).

6. Додатки - доповнюють основний зміст роботи і містять різноманітні допоміжні матеріали з даної проблематики (зразки анкет, питальників тощо).

Оформлена у встановленому порядку робота подається науковому керівнику на перевірку на плагіат не пізніше, як за тиждень до захисту.

Після захисту студентом курсової роботи і обговорення виступу комісією робота оцінюється на «відмінно», «добре», «задовільно». У випадку незадовільної оцінки курсової роботи доопрацьовуються і виносяться на повторний захист.

Розподіл тексту

Текст розділу поділяють на пункти або на підрозділи і пункти. Пункти можуть поділятися на підпункти.

При поділі тексту на пункти і підпункти необхідно, щоб кожний пункт, підпункт мав завершену інформацію.

Розділи, підрозділи, пункти і підпункти потрібно нумерувати арабськими цифрами і записувати з абзацного відступу.

Розділи повинні мати порядкову нумерацію в межах усього документа і позначатися арабськими цифрами без крапки.

Кожний розділ рекомендується починати з нової сторінки.

Підрозділи повинні мати порядкову нумерацію в межах кожного розділу. Номер підрозділу складається з номера розділу і порядкового номера підрозділу, відокремлених крапкою. Після номера підрозділу крапку не ставлять. Розділи, як і підрозділи, можуть складатися з одного або декількох пунктів.

Якщо розділ чи підрозділ складається з одного пункту, він також нумерується. Якщо текст поділяється тільки на пункти, їх треба нумерувати порядковими номерами в межах документа.

Наприклад:

Розділ I

Розділ II

Пункти можуть бути поділені на підпункти, які повинні мати порядкову нумерацію в межах кожного пункту.

Наприклад:

1.2.1, що означає – перший розділ, другий підрозділ, перший пункт,

Після номера підпункту крапку не ставлять.

Заголовки

Розділи, підрозділи повинні мати заголовки. Пункти і підпункти можуть мати заголовки. Заголовки мають чітко і коротко відображати зміст структурного елемента.

Заголовки треба починати з абзацного відступу, з великої літери без крапки в кінці, не підкреслюючи. Перенесення слів у заголовках не допускається. Якщо заголовок складається з двох речень, їх відокремлюють крапкою.

Заголовки розділів допускається записувати великими літерами з абзацного відступу.

Відстань між заголовком і подальшим чи попереднім текстом має бути:

– не менше ніж три інтервали;

Відстань між заголовками розділу і підрозділу - два інтервали.

Відстань між основами рядків заголовку приймають такою, як у тексті.

Не допускається розміщувати назву розділу, підрозділу, а також пункту і підпункту в нижній частині сторінки, якщо після неї розміщено тільки один рядок тексту.

Помилки, описки та графічні неточності допускається виправляти підчищенням або зафарбуванням білою фарбою і нанесенням на тому ж місці виправленого тексту (графіки) машинописним способом або від руки. Виправлення повинно бути чорного кольору.

Пошкодження аркушів, помилки, сліди неповністю знищеного попереднього тексту (графіки) не допускаються.

Прізвища, назви установ, організацій, фірм та інші власні назви в тексті наводять мовою оригіналу. Дозволяється транслітерувати власні назви і наводити назви організацій у перекладі на мову документа, додаючи (при першій згадці) оригінальну назву.

Нумерація сторінок

Сторінки документа і додатків, що входять до складу документа, треба нумерувати арабськими цифрами, додержуючись наскрізної нумерації впродовж усього документа.

Номер сторінки документа, який виконаний на аркушах формату А4, проставляють у правому верхньому куті сторінки без крапки в кінці.

Титульний аркуш включають до загальної нумерації сторінок, номер сторінки на титульному аркуші не проставляють.

Рисунки і таблиці, розміщені на окремих сторінках, включають до загальної нумерації сторінок документа.

Вимоги до побудови таблиць

Таблиці використовують для кращого унаочнення та зручності порівняння показників. На кожну таблицю має бути посилання в тексті, при посиланні треба писати слово “таблиця” із зазначенням її номера.

Таблиці, крім таблиць додатків, треба нумерувати в межах розділу арабськими цифрами. У такому разі номер таблиці складають з номера розділу та порядкового номера таблиці в цьому розділі, відокремлених крапкою.

Таблиці кожного додатка нумерують окремо. Номери складають з літери - позначення додатка та порядкового номера таблиці в додатку, відокремлених крапкою.

Назва таблиці повинна відображати зміст таблиці, бути конкретною і стислою. Якщо з тексту можна зрозуміти зміст таблиці, дозволено не давати їй назву.

Назву таблиці пишуть з першої великої літери і розташовують над таблицею (починаючи над верхнім лівим кутом).

Таблицю залежно від її розміру подають відразу після тексту, де на неї посилаються, або якнайближче до першого посилання (на черговій сторінці), а за потреби - у додатку.

Дозволено розташовувати таблицю вздовж довгого боку аркуша.

Таблицю ліворуч, праворуч, згори і знизу здебільшого обмежують лініями. Якщо в кінці сторінки таблиця переривається, то в першій частині таблиці нижню обмежувальну горизонтальну лінію не наводять. Якщо таблиця переривається праворуч, тобто частина колонок переноситься нижче або на іншу сторінку, у першій частині таблиці праву обмежувальну вертикальну лінію не наводять.

Таблиці з невеликою кількістю колонок дозволено поділити на частини і розташувати одну частину поряд з іншою на одній сторінці, повторюючи головку таблиці.

Вимоги до додатків

Матеріал, що доповнює або унаочнює текст документа, дозволено розміщувати в додатках. Додатки, як правило, виконують на листах формату А4.

Додатки оформлюють як продовження документа.

Додатки можуть мати такий статус:

–обов’язковий;

– довідковий.

В обов’язковому додатку подають детальний виклад окремих положень документа, щоб уникнути переобтяження основного тексту. У довідковому додатку наводять відомості, які унаочнюють положення документа або які містять довідкові відомості.

Додатки позначають великими літерами української абетки, починаючи з А, за винятком Г, Є, З, І, Ї, О, Ч, Ь, наприклад, Додаток В.

Дозволено позначати додатки літерами латинської абетки, за винятком літер І та О.

У разі повного використання літер української і латинської абеток дозволено позначати додатки арабськими цифрами.

Якщо в документі один додаток, його позначають Додаток А.

Кожен додаток повинен мати назву, яку записують симетрично відносно тексту з великої літери окремим рядком.

Кожний додаток треба починати з нової сторінки із зазначенням зверху посередині сторінки слова Додаток і його позначення, а під ним в дужках статус додатка.

Текст кожного додатка можна поділити на розділи, підрозділи, пункти, підпункти.

У додатках розділи, підрозділи, пункти, підпункти, рисунки, таблиці та формули нумерують у межах кожного додатка. Перед номерами ставлять літерне позначення цього додатка.

Сторінки, на яких розміщено додатки, мають наскрізну для усього документа нумерацію.

У тексті документа на всі додатки повинні бути посилання. Статус додатка у посиланні та в «Змісті» не зазначають. Додатки розташовують у порядку посилання на них у тексті документа.

Всі додатки повинні бути перераховані в «Змісті» із зазначенням їх номерів та назв.

Перелік посилань

Перелік джерел, на які є посилання в тексті, наводять у кінці документа, починаючи з нової сторінки. У відповідних місцях тексту мають бути посилання.

Бібліографічні описи в переліку посилань подають у порядку, за яким вони вперше згадуються в тексті. Порядкові номери описів у переліку є посиланнями в тексті.

Бібліографічні описи посилань у переліку наводять відповідно до чинних стандартів з бібліотечної та видавничої справи. Відсутність посилань говорить про те, що студент, виконуючи роботу виявив нульовий рівень самостійності, що є основним аргументом в оцінюванні його дослідження керівником.

Вимоги до оформлення змісту

В документі на першому (заголовному) аркуші і за необхідності на наступних аркушах розміщують зміст

До змісту включають: вступ, послідовно перелічені номери і назви розділів та підрозділів (якщо вони мають заголовки), висновки, переліки посилань, назви додатків і номери сторінок, які містять початок матеріалу.

Слово Зміст записують у вигляді заголовка посередині сторінки з великої літери. Назви, включені в зміст, записують перше слово з великої літери, а далі – з малої. Зміст включають в загальну кількість сторінок документа.

Зміст складають, якщо документ містить, не менше двох розділів або один розділ і додаток за загальною кількістю сторінок не менше десяти.

ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ на 2022-2023 н.р.

1. Особливості функціонування соціальних служб в .... області
2. Робота соціального працівника з дітьми в умовах воєнного часу.
3. Робота соціального працівника з дітьми з особливими потребами в воєнний час.
4. Робота соціального працівника з жінками – жертвами домашнього насилля в Україні.
5. Особливості роботи соціального працівника з пенсіонерами. (людьми похилого віку)
6. Робота соціального працівника в закладах інтернатного типу.
7. Робота соціального працівника в умовах військового часу.
8. Інноваційні технології роботи соціального працівника з дітьми, які залишились без батьківського піклування в воєнний час.
9. Робота соціального працівника з внутрішньо переміщеними особами.
10. Особливості роботи соціального працівника в закладах соціального захисту.
11. Робота соціального працівника з біженцями.
12. Особливості професійної міжособистісної взаємодії у соціальній роботі.
13. Робота соціального працівника з дітьми та молоддю з особливими потребами.
14. Профілактика девіантної поведінки підлітків в Україні.
15. Концептуальні засади профілактики соціального сирітства в Україні в воєнний час.
16. Альтернативні форми виховання дітей-сиріт в Україні.
17. Профілактика торгівлі людьми в Україні в воєнний час.
18. Розвиток соціальної активності молоді в Україні.
19. Соціальний супровід одиноких матерів в Україні в воєнний час.
20. Система надання соціальних послуг бездомним у громаді (на прикладі м....)
21. Роль державних та недержавних організацій в процесі реалізації соціального захисту людей похилого віку
22. Соціальна робота з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах в воєнний час
23. Робота інклюзивно-ресурсних центрів в місті....
24. Робота соціального працівника з соціальними сиротами, які виховуються в інституційних закладах виховання.

ПРИКЛАДИ ОФОРМЛЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОПИСУ У СПИСКУ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ з урахуванням Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Книги: Один автор	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дичківська О. О. Інноваційний менеджмент : конспект лекцій. Київ : ДІА, 2018. 82 с. 2. Бондаренко В. Г. Історія України. Львів, 2017. 153 с. 3. Лазор О. Я. Державне управління у сфері реалізації екологічної політики в Україні: організаційно-правові засади : монографія. Львів : Ліга-Прес, 2003. 542 с. 4. Ваш О. М. Етика : навч.-метод. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2018. 104 с. 5. Гурманова Л. І. Релігієзнавство : навч. посіб. 2-ге вид., переробл. та допов. Київ : ЦУЛ, 2017. 193 с.
Два автори	<ol style="list-style-type: none"> 1. Мартиненко З. Е., Макар І. В. Управління підприємством: теоретико-методичні засади : монографія. Харків : Щедра садиба плюс, 2017. 296 с. 2. Палеха В. І., Карпова П. В. Менеджмент організацій : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2015. 120 с. 3. Білоус С. І., Корнійчук В. П. Філософія освіти : навч.-метод. посіб. Переяслав-Хмельницький, 2016. 176 с. 4. Мороз І. С., Василенко Н. Ю. Маркетинг : конспект лекцій. Київ : Молодь, 2016. 102 с. 5. Вердіна С. А., Волков А. А. Контролінг : навч. посіб. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 131 с. 6. Вердіна С. А., Волков А. А. Контролінг : навч. посіб. Вид. 3-тє., переробл. та допов. Херсон, 2017. 212 с.
Три автори	<ol style="list-style-type: none"> 1. Тарнавська Г. Я., Марценюк Н. С., Герасимова Т. М. Фінанси : навч. посіб. Львів : Магнолія 2006, 2017. 412 с. 2. Пустовенко В. В., Максименко І. Л., Яким А.С. Безпека життєдіяльності : монографія. Харків : ХНПУ, 2017. 348 с.
Чотири автори	<ol style="list-style-type: none"> 1. Інновації : навч. посіб. / Гуревич Д. Т., Чекан О. С., Грибан О. М., Макарова В. В. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 389 с. 2. Вища математика : конспект лекцій / Ткачук Т.С. та ін. Київ, 2015. 82 с.
П'ять і більше авторів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Операційний менеджмент : підручник / С. М. Поплавська та ін. Київ : ЦУЛ, 2011. 267 с. 2. Охорона праці : навч. посіб. / О. І. Подольська та ін. 2-ге вид. Київ : ЦУЛ, 2017. 264 с. 3. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України : станом на 10 жовт. 2017 р. / К. І. Мягченко та ін. ; за заг. ред. І. М. Ливанова. Київ : ЦУЛ, 2017. 428 с.

Автор(и) та редактор(и)/упорядники	<ol style="list-style-type: none"> 1. Веретенко В. В. Міжнародний маркетинг : монографія / за заг. наук. ред. В. М. Марценюка. Київ, 2015. 374 с. 2. Бутенко М. П., Качур В. П., Петренко С. В. Психологія : навч. посіб. / за ред. М. П. Дутко. Київ : ЦУЛ, 2017. 332 с.
Без автора	<ol style="list-style-type: none"> 1. 30 років історичному факультету: історія та сьогодення (1986-2016) : ювіл. вип. / під заг. ред. В. В. Черепані. Запоріжжя : ЗНУ, 2016. 340 с. 2. Етнографія : конспект лекцій / за заг. ред. В. І. Гарапка; уклад. А. І. Гарапка. Київ : ЦУЛ, 2018. 320 с. 3. Міжнародні відносини : монографія / за ред. М. А. Березовського. Київ : ЦУЛ, 2016. 162 с. 4. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / за ред.: П. О. Бедрія, О. О. Петренка. Одеса : ОНУ, 2015. 306 с. 5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за заг. ред. Т. А. Тарнавського. Київ : ЦУЛ, 2016. 186 с. 6. Підготовка фахівців у ВНЗ в умовах реформування вищої освіти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., м. Мукачєво, 4-5 жовт. 2018 р. Мукачєво : МДУ, 2018. 226 с. 7. Освіта в Україні: виклики модернізації : зб. наук. пр. / редкол.: П. М. Марценюк (відп. ред.) та ін. Київ : Ін-т всесвітньої історії НАН України, 2017. 319 с. 8. Товарознавство / упоряд. В. Олексик. Київ, 2014. 804 с.
Багатотомні видання	<ol style="list-style-type: none"> 1. Енциклопедія рослин / редкол.: І. М. Деркач та ін. Київ : ЦУЛ, 2016. Т. 8. 812 с. 2. Безруков В. Д. Поэзия : в 2 т. / ред. изд.: Л. Г. Мороз, А. Г. Мягченко; авт. вступ. ст. А. В. Сипина. Киев ; Мелитополь : НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2016. Т. 2. 206 с. 3. Новицкий О. М. Сочинения : в 4 т. / ред. изд.: Н. Г. Мозговая, А. Г. Волков ; авт. вступ. ст. Н. Г. Мозговая. Киев ; Мелитополь: НПУ им. М. Драгоманова ; МГПУ им. Б. Хмельницкого, 2017. Т. 1. 382 с. 4. Бюджетна система України: історія, стан та перспективи : у 3 т. / Акад. прав. наук України. Львів : Право, 2012. Т. 2 : Бюджетний менеджмент / заг. ред. Ю. П. Бубряка. 476 с. 5. Кучеренко Н. П. Казначейська справа : в 6 т. Київ : Право, 2016. Т. 3 : Контроль у системі Державного казначейства. 432 с. 6. Дендрофлора України. В 12 т. Т. 2. Дикорослі та культивовані дерева і кущі. Вип. 1. Покритонасінні / Л.І. Перхоменко. Київ : Наукова думка, 2012. 200 с.
Автореферати дисертацій	<ol style="list-style-type: none"> 1. Петров О. Г. Музикотерапія : автореф. дис. ... канд. псих. наук : 12.00.06. Київ, 2009. 40 с.
Дисертації	<ol style="list-style-type: none"> 1. Петрук Л. А. Дослідження статичного деформування складених тіл : дис. ... канд. фіз.-мат. наук : 01.02.04. Львів, 2004. 140 с. 2. Винниченко О. М. Контроль соціально-економічного розвитку промислових підприємств : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Київ, 2018. 344 с.

<p>Законодавчі та нормативні документи</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Конституція України : офіц. текст. Київ : КМ, 2015. 98 с. 2. Конституція України : станом на 1 жовтня 2017 р. / Верховна Рада України. Київ : Право, 2017. 93 с. 3. Про вищу освіту : Закон України від 05.09.2016 р. № 2145-VIII. <i>Голос України</i>. 2016. 27 верес. (№ 178-179). С. 10–22. 4. Податковий кодекс України : Закон України від 19.05.2011 р. № 3393-VI. <i>Відомості Верховної Ради України</i>. 2011. № 48-49. Ст. 536. 5. Про освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Дата оновлення: 28.09.2018. URL:http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 15.11.2018). 6. Питання соціального забезпечення : Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2017 р. № 1060. <i>Офіційний вісник України</i>. 2018. № 5. С. 430–443. 7. Про інформування громадськості з питань євроатлантичної інтеграції України на 2019-2020 роки : Указ Президента України від 21.02.2018 р. № 43/2018. <i>Урядовий кур'єр</i>. 2018. 23 лют. (№ 35). С. 10. 8. Про затвердження Вимог до оформлення кандидатської дисертації : наказ Міністерства освіти і науки від 12.01.2018 р. № 50. <i>Офіційний вісник України</i>. 2018. № 25. С. 139–141. 9. Інструкція щодо порядку оформлення і ведення особових справ отримувачів усіх видів соціальної допомоги : затв. наказом М-ва. праці та соц. політики від 19.09.2006 р. № 156. <i>Баланс-бюджет</i>. 2006. 19 верес. (№ 18). С. 15–16.
<p>Архівні документи</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Лист Голови Спілки «Первоцвіт» Г. Ф. Петренка на ім'я Голови Ради Міністрів УРСР В. А. Поповича щодо реєстрації Статуту Спілки та сторінки Статуту. 14 грудня 1989 р. <i>ЦДАГО України</i> (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 32. Спр. 2612. Арк. 63, 64 зв., 71.
<p>Патенти</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. зернозбиральний комбайн: пат. 25742 Україна: МПК6 C09K11/00, G01T1/28, G21H3/00. № 200701472; заявл. 12.02.07; опубл. 27.08.07, Бюл. № 13. 4 с. 2. Спосіб лікування гіперактивності у дітей: пат. 76509 Україна. № 2004042416; заявл. 01.04.2004; опубл. 01.08.2006, Бюл. № 8 (кн. 1). 120 с.
<p>Препринти</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Марченко М. І., Кополович А. Д., Яким Б. М. Про точність визначення радіоактивних відходів гамма-методами. Чорнобиль : Ін-т з проблем безпеки АЕС НАН України, 2006. 7, [1] с. (Препринт. НАН України, Ін-т проблем безпеки АЕС; 06-1). 2. Федорченко Б. А., Смотрич В. Н. Радиационное повреждение материалов нейтронами источника ННЦ ХФТИ / ANL USA с подкритической сборкой, управляемой ускорителем электронов. Харьков : ННЦ ХФТИ, 2006. 19 с.: ил., табл. (Препринт. НАН Украины, Нац. науч. центр «Харьк. физ.-техн. ин-т»; ХФТИ2006-4).
<p>Стандарти</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. ДСТУ 7152:2010. Видання. Оформлення публікацій у журналах і збірниках. [Чинний від 2010-02-18]. Вид. офіц. Київ, 2010. 16 с. (Інформація та документація). 2. ДСТУ ISO 6107-1:2004. Якість води. Словник термінів. Частина 1 (ISO 6107-1:1996, IDT). [Чинний від 2005-04-01]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2006. 181 с. 3. ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ;

	ISO 832:1994, NEQ). [На заміну ДСТУ3582-97; чинний від 2013-08-22]. Вид. офіц. Київ : Мінекономрозвитку України, 2014. 15 с. (Інформація та документація).
Каталоги	<ol style="list-style-type: none"> 1. Прокопенко І. П. Каталог рослин для работ по екодизайну / Донец. ботан. сад НАН України. Донецк : Лебедь, 2005. 228 с. 2. Історична спадщина України : кат. вист. / Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка; уклад.: Л. І. Петров, О. В. Олійник. Харків, 2000. 64 с. 3. Пам'ятки історії та мистецтва Закарпатської області : кат.-довід. / авт.-упоряд.: М. Петрик та ін.; Упр. культури Закарпат. облдержадмін., Закарпат. іст. музей. Ужгород, 2003. 160 с.
Бібліографічні покажчики	<ol style="list-style-type: none"> 1. Боротьба з злочинністю: нагальна проблема сучасності : бібліогр. покажч. Вип. 3 / уклад.: О. В. Куріпта, відп. за вип. Н. М. Щур; Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2017. 60 с. 2. Іван Марченко : біобібліогр. покажч. / уклад. В. Петрик. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 356 с. (Українська біобібліографія ; ч. 9).
<p>Аналітичний бібліографічний запис Складова частина видання (глави, розділу, статті)</p> <p>розділовий знак «дві навскісні риски» («//») можна замінювати крапкою, а відомості про документ (його назву), виділяти шрифтом (наприклад, <i>курсивом</i>).</p>	
Частина видання: книги	<ol style="list-style-type: none"> 1. Петренко М. А. Международное право и роль Конституционного Суда Украины // Максим Петренко: право як буття вченого : зб. наук. пр. до 60-річчя проф. М. А. Петренко / упоряд. та відп. ред. Ю. О. Волошин. К., 2009. С. 477–493. 2. Якса А. П. Економічна політика держави. <i>Двадцять п'ять років з економічним правом</i> : вибрані праці. Харків, 2017. С. 205–212. 3. Корнійчук Т. О. Методи активізації навчально-пізнавальної діяльності. <i>Педагогіка</i> : навч. посіб. / за заг. ред. Т. О. Корнійчука. Київ, 2017. С. 195–197.
Частина видання матеріалів конференцій (тези доповіді)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Лалак Н. В. Шляхи підвищення мотивації молодших школярів до навчання // Анотовані результати науково-дослідної роботи інституту педагогіки за 2011 рік : збірник тез повідомлень. Київ, 2012. С.202–203. 2. Максименко Д. В. Методи оперативної діагностики виробничої діяльності підприємства // Зростання ролі бухгалтерського обліку в сучасній економіці : збірник тез та доповідей I Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 21 лютого 2013 р.) / відпов. за випуск Мельничук Б.В. Київ, 2013. С.331–335. 3. Цехмістров І. І., Перець І.П. Про бюджет. <i>Дослідження проблем в Україні очима молодих вчених</i> : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Запоріжжя, 3-4 берез. 2016 р. Запоріжжя, 2016. С. 50–53.
Частина довідкового видання	<ol style="list-style-type: none"> 1. Павлик І. М. Право інтелектуальної власності. <i>Великий енциклопедичний юридичний словник</i> / ред. Ю. С. Шемшученко. Київ, 2007. С. 683. 2. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології. <i>Основи педагогіки освіти</i> : словник термінів / за ред.: Т. О. Дмитрука, В. К. Колпакова. Київ, 2014. С. 54–55.

<p>Частина видання: продовжуваного видання</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Куцінко Т. О. Адміністративне законодавство України: реалії та перспективи формулювання // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. Запоріжжя, 2017. № 1. С. 36–46. 2. Безруков С. А., Хмельов А. А. Дослідження циліндричних оболонки. <i>Вісник Запорізького національного університету. Фізико-математичні науки.</i> Запоріжжя, 2015. № 3. С. 153–159. 3. Хорошилова С. А., Малафіїк Л. О., Хмельов А. А. Моделювання складеної конструкції за допомогою матриць типу Гріна. <i>Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій.</i> Дніпропетровськ, 2012. Вип. 19. С. 212–218.
<p>Частина видання: періодичного видання (журналу, газети)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Кучеренко О. О. Конституційні права людини і громадянина // Часопис Київського університету права. 2007. № 4. С. 88–92. 2. Коваль Л., Коваль П. Переваги дистанційної роботи. <i>Урядовий кур'єр.</i> 2017. 1 листоп. (№ 205). С. 5. 3. Bletska D. I., Glukhov K. E., Frolova V. V. Electronic structure of 2H-SnSe₂. <i>Semiconductor Physics Quantum Electronics & Optoelectronics.</i> 2017. Vol. 18, No 2. P. 109–118.
<p>Електронні ресурси</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Україна очима дітей : фотовиставка. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/photogallery/gallery?galleryId=15725757& (дата звернення: 15.11.2017). 2. Хміль А. А. Функції державної служби за законодавством України // Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 5. С. 115–118. URL: http://lsej.org.ua/5_2017/32.pdf. 3. Хміль І. О. Шляхи подолання правового нігілізму в Україні. <i>Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки.</i> Запоріжжя, 2016. № 3. – С. 20–27. – URL: http://ebooks.znu.edu.ua/files/Fakhovivydannya/vznu/juridichni/VestUr2015v3/5.pdf. (дата звернення: 15.11.2017). 4. Куцкір Я. С., Махно Б. А., Борислав С. Г. Трансформація науково-педагогічної системи України протягом 90-х років ХХ століття: період переходу до ринку. <i>Наука та інновації.</i> 2016. Т. 12, № 6. С. 6–14. DOI: https://doi.org/10.15407/scin12.06.006.

Словник основних термінів:

АГРЕСИВНІСТЬ - риса характеру, що виражається у ворожому ставленні людини до інших людей, до тварин, до навколишнього світу. Агресивними називаються такі дії і таке відношення людини, яке, будучи ворожим, у той же час не викликається будь-якими об'єктивними причинами, не може бути виправдане обставинами, що склалися, або міркуваннями морального або юридичного характеру, зокрема – необхідністю самооборони або захисту інших людей.

АДАПТАЦІЯ – процес загального пристосування організму до умов існування, зазвичай до нових або тих, які змінилися неочікувано.

АДОПЦІЯ – юридичний акт передачі дітей на виховання прийомним батькам у випадку втрати біологічних батьків або залишення останніх без права на батьківство

АКСЕЛЕРАЦІЯ – прискорений фізичний і фізіологічний розвиток дітей і підлітків в порівнянні з попередніми поколіннями. Відмічається як характерна тенденція останнього століття, але на даний час темп А. знижується. Дані про психічну А. – прискорення інтелектуального розвитку – суперечливі. Разом із прискоренням фізичного дозрівання А.

приводить до збільшення розриву між часом наступання фізичної і соціальної зрілості. В соціально-психологічному і психологічному аспектах цей розрив проявляється у вигляді труднощів і конфліктів між поколіннями, фрустраціями, кризовими реакціями, компенсаторними і гіперкомпенсаторними формами поведінки і у дітей, і у дорослих.

АКТИВНІСТЬ ГРОМАДЯНСЬКА – поняття, яке характеризує цілеспрямовану діяльність індивідів та соціальних груп, яка направлена на змінену та розвиток громадянського суспільства та його інститутів.

АКТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СТАНУ – засвідчені державою факти народження, смерті, одруження, розірвання шлюбу, встановлення батьківства, зміни прізвища, імені, по-батькові. Вони є юридичними фактами, з якими закон пов'язує виникнення, зміну або припинення певних прав та обов'язків

АЛІМЕНТИ - утримання, що надається неповнолітнім і непрацездатним, “нужденним особам”, зобов'язаними до цього по закону громадянами.

АЛКОГОЛІЗМУ ПРОФІЛАКТИКА - антиалкогольна пропаганда, починаючи з дитячого віку, ліцензування продажу спиртних напоїв, педагогічна освіта дітей та дорослих, попередження п'янства, рання діагностика алкоголізму, адекватне його лікування, яке обов'язково включає психотерапію.

АЛЬТРУЇЗМ – система ціннісних орієнтацій особистості, у якій центральним мотивом і критерієм оцінки виступають інтереси іншої людини чи соціальної спільноти. Безкорисливе піклування про благо інших і готовність жертвувати для інших своїми особистими інтересами; протилежне – егоїзм. Термін А. вперше ввів О.Конт (1798-1857), який побудував на ньому систему етики, використовуючи такі форми А., як милосердя, благодіяння, повага та ін

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ - одночасна присутність сильних протилежних почуттів (любові та ненависті) по відношенню до однієї людини.

АМНЕЗІЯ - порушення пам'яті. Ретроградна амнезія – порушення пам'яті на події, що передували захворюванню. Антероградна амнезія – порушення пам'яті на події, що відбувалися після початку захворювання. Захисна амнезія – витіснення з пам'яті, забування травмуючих подій.

АМНІСТІЯ – повне або часткове звільнення від кримінальної відповідальності і покарання певної категорії осіб, винних у вчиненні злочинів.

АНАЛІЗ ДАНИХ - етап емпіричного соціологічного дослідження, в ході якого за допомогою змістовних міркувань і математико-статистичних методів на основі первинної інформації розкриваються зв'язки перемінних, які досліджуються.

АНАЛОГИ НАРКОТИЧНИХ І ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН – синтетичні або виділені з природної сировини продукти, що мають хімічну структуру і властивості, подібні до структури і властивостей речовин, включених до таблиць I, II, III, призводять до стимулюючого, депресуючого або галюциногенного стану, є небезпечними для здоров'я населення в разі зловживання ними і не затверджені як наркотичні засоби чи психотропні речовини міжнародними конвенціями ООН, а також рішенням Комітету.

АНІМАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА - 1. Діяльність, спрямована на розвиток і зміни соціального спілкування людей, суспільних структур і вдосконалення умов для дій окремих індивідів і соціальних груп. 2.Спосіб ведення соціально-культурної роботи в різних сферах суспільної діяльності.

АНКЕТУВАННЯ – метод збору соціальної інформації. Широко застосовується в соціальній психології, соціології. А. дає можливість за порівняно короткий час опитати більшу кількість людей, що особливо важливо при оперативному вивченні громадської думки (наприклад, при висуненні керівних працівників, атестації кадрів, вивченні причин плинності і т. д.). Основним інструментом А. є анкета (опитувальний лист), тобто список спеціальних і певним чином згрупованих питань. По змісту і формі питань анкети класифікуються на: відкриті (питання задаються у відкритій формі), закриті (передбачені

жорсткі варіанти відповідей) і комбіновані. По способу проведення анкетування поділяють на: пряме (в присутності автора) і заочне

АНОМАЛІЇ ПОВЕДІНКОВІ - відхилення у поведінці людини від норми .

АНОМІЯ - 1.Стан суспільства, при якому настає дезорганізація і розпад системи норм, які гарантують суспільний порядок. 2.Психологічний стан, що характеризується почуттям втрати орієнтації в житті, яке виникає коли індивід постає перед необхідністю виконання норм, які суперечать одна одній.

АНОРЕКСІЯ НЕРВОВА - розлад прийому їжі, який спостерігається в основному у дівчат та жінок, які наполегливо намагаються схуднути і повністю контролювати своє тіло. Почуття голоду придушується і заперечується, людина обмежує себе в їжі, тоді як гіперактивність часто посилює метаболічні потреби.

АНТИПАТІЯ - негативне відношення, явно виражена ворожість до людини

АПАРАТ ДЕРЖАВНИЙ - сукупність закладів, організацій, їх працівників, які здійснюють обслуговування сфери державного управління всіх рівнів. Державний апарат реалізує дві основні взаємопов'язані функції. По-перше, він здійснює рішення керівництва, політичних еліт і тим самим пов'язує їх з населенням. По-друге, через нього проходить зворотній зв'язок населення з інститутами державної влади. Подібна роль, відносна незалежність апарату від керівництва, організаційна стійкість, професіоналізм та інші характеристики апарату підкреслюють його значимість та необхідність у процесі державного управління і керівництва всіма галузями державної влади.

АПАРАТ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ – організаційно поєднана сукупність структурних підрозділів і посад, які призначені для здійснення консультативних чи обслуговуючих функцій щодо виконання відповідними органами закріплених за ними повноважень (компетенції). До особового (персонального) складу апарату органів виконавчої влади відносяться державні службовці та інші працівники апарату

АПАТІЯ - психологічний стан людини, що характеризується її байдужістю до самої себе, до того, що відбувається навколо неї, і супроводжується пониженою активністю і негативними емоційними переживаннями

АРБІТРАЖ – будь-який арбітраж (третейський суд) незалежно від того, чи утворюється він спеціально для розгляду окремої справи, чи здійснюється постійно діючою арбітражною установою, зокрема Міжнародним комерційним арбітражним судом або Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України

АСИМІЛЯЦІЯ - одностороннє або взаємне поглинання індивідів і груп іншими групами, внаслідок чого відбувається ототожнення культурних рис і характеристик самосвідомості індивідів, що складають групу. На відміну від аккультуації, що передбачає зміну культури в результаті контакту з іншими культурами, А. веде до повної елімінації культурних відмінностей. А. часто супроводжується явищем маргінальності, що властиве групам та індивідам, які втратили зв'язок зі старою культурою, але не повністю сприйняли риси нової культури.

АСОЦІАЦІЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ – об'єднання спеціалістів у галузі соціальної роботи. У 1992 р. з метою консолідації зусиль у становленні й розвитку соціальної педагогіки і соціальної роботи в Україні створена Асоціація соціальних педагогів і соціальних працівників

АУТИЗМ - крайня форма психічного відчуження, відмова індивіда від контактів з навколишнім оточенням, занижена можливість саморегуляції, прив'язаність до вузького кола ідей та уявлень, егоцентризм, неадекватність емоційних реакцій на поведінку людей

АФЕКТ - тимчасова патологічна дезорієнтація свідомості, її “звуження”, що викликане раптовим надсильним емоційним впливом і супроводжується інтенсивними імпульсивними діями та функціональними змінами ендокринної системи; конфліктний емоційний стан, що викликаний гострими протиріччями у особистих позиціях індивіда. Афект виникає в критичних обставинах при неспроможності суб'єкта знайти адекватний вихід з гострої, неординарної ситуації. Афектогенний образ домінує над всією психічною

діяльністю індивіда, блокує всі не пов'язані з ним процеси і нав'язує "аварійні" способи поведінки (агресію, втечу, заціпеніння), що склалися в процесі біологічної еволюції. Стан афекту формує афективні сліди, що проявляються при наступному зіткненні індивіда з окремими елементами афектогенної ситуації, що трапилася. В юриспруденції афект (сильне душевне хвилювання) розглядається як фактор, що пом'якшує обставини та впливає на кваліфікацію злочину, якщо цей стан був спровокований неправомірними діями потерпілого

АФЕКТ НЕАДЕКВАТНОСТІ – проявляється у формі афективної поведінки: підвищеною схильністю ображатися, впертістю, негативізмом, замкнутістю, загальмованістю, емоційною нестійкістю. В основі А. н. лежать негативні переживання, які виникають в результаті незадоволення яких-небудь життєво важливих потреб дитини або конфліктів між ними. Частіше за все вони виникають у випадку, коли не задовольняються вимоги дитини у сфері, яка має для неї велике значення. Така неможливість задоволення вимог пов'язана з відсутністю достатніх здібностей у цій сфері. Рівень домагань дитини базується, як правило, на неадекватній самооцінці, що склалася на даний час. Ця самооцінка стала для дитини звичною, і вона не може знизити свій рівень домагань, не наносячи при цьому шкоду самооцінці

АФФІЛІАЦІЯ - потреба людини у встановленні і збереженні на довгий час добрих, емоційно позитивних відносин з оточуючими; прагнення до емоційного зближення з людьми

БАНДИТИЗМ – організація озброєної банди з метою нападу на підприємства, установи, організації чи на окремих осіб, а так само участь у такій банді або у вчинюваному нею нападі - англ. gangsterism; нім. Banditentum n -s; угор. banditizmus; рос. бандитизм.

БАР'ЄРИ ПСИХОЛОГІЧНІ – особливий психологічний стан суб'єкта, який перешкоджає йому виконувати ті чи інші дії. Емоційний механізм Б.п. полягає в посиленні переживань і установок – сорому, страху, тривоги, почуття провини, заниженої самооцінки, пов'язаних з завданням і даною ситуацією. В соціальній поведінці людини Б.п. представлені, в першу чергу, комунікативними бар'єрами (бар'єрами в спілкуванні з визначеною людиною або групою людей), які проявляються у відсутності гнучкості міжособистісних соціальних установок, а також бар'єрами смисловими.

БАТЬКІВСТВО - відношення до дитини, яке засноване на факті її походження від даного чоловіка і виражається у турботі про її життя, здоров'я, виховання і навчання. Юридично Б. засвідчується записом в органах ЗАГСу про народження. Особи, що є зареєстрованими в якості батьків, вправі в судовому порядку заперечити цей запис протягом одного року з того часу, коли їм стало відомо про нього. Якщо до цього часу особа, яка записана батьком або матір'ю, була неповнолітньою, то річний термін встановлюється з часу досягнення 18 років. Факт Б. може бути встановлений у судовому порядку. Кожний з батьків дитини, її опікун має право звернутися в суд з заявою, якщо дитина не досягла повноліття. Якщо Б. встановлено, діти мають ті ж права і обов'язки, що і діти, які народилися від осіб, які перебували в шлюбі

БЕЗДОГЛЯДНІСТЬ ДИТЯЧА - послаблення чи відсутність нагляду за поведінкою, заняттями дітей, підлітків з боку батьків або осіб, які їх замінюють. Бездоглядність дитяча часто виникає внаслідок недостатнього розуміння батьками своїх обов'язків, недостатнього догляду за дитиною, незабезпечення її усім необхідним для нормального розвитку; через невиконання батьками своїх обов'язків. У ображеної, емоційно занедбаної дитини з'являються прагнення до бродяжництва, антигромадські погляди та звички, неуспішність у навчанні, недисциплінованість, злочинність

БЕЗДОМНІСТЬ – відсутність у індивідів або сімей постійного житла, що робить неможливим як ведення осілого способу життя, так і повноцінного соціального функціонування

БЕЗПЕКА ПСИХОЛОГІЧНА - стан клієнта і відповідне оточення, при яких клієнт не боїться бути самим собою, поводить себе досить природно і відкрито, не лякається того, що його невірні зрозуміють чи будуть сміятися з нього

БЕЗПЕКА СОЦІАЛЬНА - стан життєдіяльності людини в суспільстві, що характеризується стійкістю щодо впливу факторів, які загрожують падінням рівня і якості її життя.

БЕЗРОБІТНІ – працездатні громадяни працездатного віку, які з незалежних від них причин не мають заробітку (або інших передбачених чинним законодавством доходів) через відсутність підходящої роботи, зареєстровані у державній службі зайнятості, дійсно шукають роботу та здатні приступити до праці.

Безробіття - соціально-економічна ситуація, коли частина активного населення не знаходить застосування своєї робочої сили, перетворюється в “надлишкове” населення, резервну армію праці. Б. буває: сезонне, приховане, структурне.

БЕСІДА – метод одержання інформації на основі вербальної (словесної) комунікації. Широко використовується в різних сферах роботи з персоналом, будучи найбільш поширеним способом вивчення працівника (при прийомі на роботу, зачисленні в резерв, перед атестаціями, як міра впливу на порушників дисципліни і т.п.).

Бідність - характеристика економічного становища індивіда або групи, при якому вони не можуть самі оплатити вартість необхідних благ. Б. відносна, залежить від загального стандарту, рівня життя в даному суспільстві, від розподілу в суспільстві багатства, статусної системи і системи соціальних очікувань.

БІЖЕНЕЦЬ – мається на увазі іноземець (іноземний громадянин чи особа без громадянства), який внаслідок обґрунтованих побоювань стати жертвою переслідувань за ознаками расової, національної належності, ставлення до релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань вимушений залишити територію держави, громадянином якої він є (або територію країни свого постійного проживання), і не може або не бажає користуватися захистом цієї держави внаслідок зазначених побоювань та щодо якого в порядку та за умов, визначених цим Законом, прийнято рішення про надання йому статусу біженця.

Біосоціальне - прояви життєдіяльності індивіда, які є наслідком взаємодії біологічного і соціального (напр., сексуальна поведінка)

БРЖА ПРАЦІ – установа, яка виконує функцію посередника між працівником і підприємцем при здійсненні купівлі-продажу робочої сили. Б.п. також реєструє безробітних. На даний час ці функції виконують головним чином державні центри зайнятості.

БЛАГОДІЙНІСТЬ – альтруїстична діяльність, спрямована на надання фінансової та іншої допомоги тим, хто її потребує, на поліпшення умов функціонування суспільства та його частин. Може здійснюватися приватними особами, громадськими та релігійними організаціями і державою.

БОГАДІЛЬНІ – в XIX ст. соціальні установи приказів суспільної опіки, розраховані на людей із всіх суспільних станів, які не мали родичів для матеріальної підтримки і забезпечення (убогі, каліки, люди похилого віку, вдови, невиліковно хворі, душевнохворі). Виконували функції пенітенціарних закладів для таких соціальних груп: скалічені бродяги, нездатні йти у Сибір; жінки із грудними дітьми, тимчасово вислані на поселення; скалічені солдати арештантських рот; особи, виключені із духовного сану за пороки.

БРОДЯГА – бездомна людина, що не має постійного місця проживання, сталого заняття, роботи

БРОДЯЖНИЦТВО – соціальне явище, яке характеризується мандрюванням (поневір'янням) осіб без певного місця проживання протягом тривалого часу на території країни або в межах населеного пункту.

БУДИНКИ ПРАЦЕЛЮБСТВА (РОБІТНІ БУДИНКИ) - благодійні заклади, які здійснювали трудове перевиховання окремих категорій населення шляхом надання їм роботи і притулку

БУДИНОК ДИТЯЧИЙ - виховні заклади для дітей-сиріт, дітей, які залишилися без опіки батьків. Організуються у 20-х роках ХХ ст. у зв'язку з ліквідацією дитячої безпритульності. Реорганізовані в 50-60-х рр. в школи-інтернати

БУДИНОК ДИТЯЧИЙ СІМЕЙНОГО ТИПУ - форма виховання дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків. Дитячий будинок сімейного типу – окрема сім'я, у якій виховується не менше як 5 дітей-сиріт або дітей, які залишилися без піклування батьків, і мешкає в багатокімнатній окремій квартирі в звичайному чи спеціалізованому будинку.

ВАЖКІСТЬ ПРАЦІ - характеристика трудового процесу, що показує переважне навантаження на опорно-руховий апарат і функціональні системи (серцево-судинну, дихальну та ін.), які забезпечують його діяльність - англ. labour heaviness; нім. Arbeitsschwierigkeit f=, -n; угор. munka nehézségi foka; рос. тяжесть труда.

ВАЖКОВИХОВУВАНІСТЬ - поняття, що пояснює труднощі, з якими стикається педагог під час організації та здійснення виховного процесу. Термін використовується для позначення максимально наближеного до норми рівня відхилень у поведінці дитини (на відміну від правопорушень чи патології діяльності)

ВЕДЕННЯ ВИПАДКУ – процес виявлення та оцінки потреб клієнта, а також організації і координації комплексної допомоги, яка надається йому групою спеціалістів (командою) .

ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ АБО ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН НЕЗАКОННЕ – вживання наркотичних засобів або психотропних речовин без призначення лікаря.

ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ ПУБЛІЧНЕ НЕЗАКОННЕ – вживання наркотичних засобів або психотропних речовин без призначення лікаря

ВИГОРАННЯ – професійний термін для позначення стану соціального працівника, який розчарувався в роботі в результаті труднощів, з якими він/вона зтикається, або загубив/ла інтерес до роботи.

ВИСЕЛЕННЯ – дія правоохоронних органів, які звільняють за рішенням суду приміщення, яке незаконно займається

ВИСНАЖЕННЯ (ФІЗИЧНЕ) – результат поганого харчування або недоїдання

ВИСНОВОК ДЕРЖАВНОЇ САНИТАРНО-ГІГІЄНИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ – документ, який встановлює критерії безпеки та шкідливості для людини небезпечних факторів харчового продукту (групи продуктів), продовольчої сировини, супутніх матеріалів

ВИХОВАННЯ – процес систематичного і цілеспрямованого впливу на духовний і фізичний розвиток особистості з метою підготовки її до виробничої, суспільної та культурної діяльності. Тісно пов'язане з освітою та навчанням.

ВИХОВАТЕЛЬ ДОМАШНІЙ - особа, яка за своїми інтелектуальними, моральними та психофізичними якостями може організувати й здійснювати навчання і виховання дітей (здебільшого дошкільного та молодшого шкільного віку). В.д. стають досвідчені педагоги, особи із спеціальною освітою гувернера. В.д. має бути високоєрудованим, володіти методикою навчання і виховання, любити і поважати дітей, уміти спілкуватися з батьками, бути щирим і безпосереднім у стосунках. Взаємовідносини батьків і В.д. визначаються спільною угодою (кількістю робочого часу, оплата праці, вихідні дні, відпустка тощо), чинним трудовим законодавством.

ВІДНОШЕННЯ ДО ЛЮДИНИ АМБІВАЛЕНТНЕ - двоїсте, суперечливе, як позитивне, так і негативне, відношення до людини

ВІДНОШЕННЯ КОНСУЛЬТАНТА ДО КЛІЄНТА БЕЗОЦІНОЧНЕ - відмова - консультанта від оцінювання особистості або поведінки клієнта в термінах “добре” або “погано”; налаштування психолога-консультанта на те, щоб краще

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ – відповідність поведінки особистості соціально-нормативним вимогам, її довгу та обов'язкам, підлеглість поведінки особистості соціальному контролю. Розрізняють зовнішні та внутрішні форми контролю. Відповідальність – необхідність виконання об'єктивних вимог суспільства до особистості та особистості до суспільства. Вимоги суспільства, прийняті індивідом, стають мотивуючою основою соціально значимої поведінки. В історії людства сформувався моральний механізм співвіднесення поведінки індивіда з соціальними вимогами - людська совість. Відповідальність кожної людини визначається історично досягнутим рівнем відповідальної поведінки в даному суспільстві та суб'єктивними можливостями. Юридична відповідальність – вид соціальної відповідальності, який пов'язаний з можливістю застосовувати силу держави, зафіксований в санкціях правових.

ВІДХИЛЕННЯ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ - відставання від вікових норм або порушення загальних закономірностей розвитку, що перешкоджає життєдіяльності і нормальній адаптації дітей у сім'ї і дитячій групі. В.п.р. виявляються і коригуються дитячим практичним психологом

ВІК – конкретна, відносно обмежена у часі ступінь психологічного розвитку індивіда і його розвитку як особистості, яка характеризується сукупністю закономірних фізіологічних і психічних змін. Перехід від одного вікового ступеня до другого супроводжується перебудовою і змінами психічного розвитку

ВОЛОНТЕРИ – люди, які працюють в державних або недержавних соціальних службах на громадських засадах.

ВОЛОНТЕРСТВО – добровільне прийняття обов'язків по наданню безоплатної соціальної допомоги, послуг, патронажу над інвалідами, хворими та людьми похилого віку, а також особами і соціальними групами, які опинилися в складній життєвій ситуації.

ВПЛИВ - процес та результат зміни індивідом або соціальною групою поведінки інших людей, їх позицій, оцінок та установок. Механізмом направлено впливу є переконання та навіювання. Механізм не направлено впливу – наслідування та зараження. Вплив може бути прямим та непрямим .

ВТРУЧАННЯ – послідовність дій або план дій зі сторони соціального робітника або іншого працівника соціальної служби, які він/вона реалізують за участю клієнта або від його імені.

ДЕВІАНТНІСТЬ - характеристика поведінки, яка не співпадає з соціальними нормами і цінностями, що прийняті в суспільстві

ДЕГЕНЕРАЦІЯ – 1.Процес погіршення з покоління в покоління певних рис або властивостей організму. 2.Зниження органічних чи психічних якостей особи, статі. Причини Д.: спадкові й набуті захворювання, несприятливі умови життєдіяльності

ДЕІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ – процес, альтернативний тривалому утриманню людей (душевних хворих, правопорушників, дітей, старих) у великих стаціонарних закладах різного типу. Головний принцип подібного підходу – надати людині право знаходитися не в таких обмежених умовах існування, як стаціонари, вести нормальний спосіб життя і жити настільки незалежно, наскільки вона здатна. Основні елементи Д.: 1) намагання уникати без крайньої необхідності розміщення і утримання людей в стаціонарах; 2) організація відповідних альтернативних варіантів за місцем проживання для розміщення, лікування, професійної підготовки, навчання і реабілітації осіб, яких немає необхідності утримувати в стаціонарах; 3) покращення умов догляду і лікування за місцем проживання тих, кого раніше прийнято було розміщувати в стаціонарах.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ - документ, який прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 р. Д.п.л. ставить за мету забезпечити дітям щасливе дитинство і користування на їх власне благо і благо суспільства правами і свободами; закликає світове товариство, державні й недержавні установи, приватних осіб до того, щоб вони визнали ці права і намагалися дотримувати їх завдяки законодавчим та іншим заходам, які поступово приймаються, відповідно до принципів, викладених у Д.п.л.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ЗАГАЛЬНА – документ, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. Складається з преамбули і 30 статей, конкретизує і розвиває Статут ООН, за яким держави зобов'язалися співпрацювати “у заохоченні і розвитку поваги до прав людини і основних її свобод для всіх, не зважаючи на расу, стать, мову, релігію” (ст.1, п.3). Уперше в історії визначено основні права і свободи людини, яких слід дотримуватися. Крім елементарних прав людини Д. перелічує її політичні, громадянські права і свободи, а також права в економічній, соціальній, культурній сферах

Декласованість - 1.Втрата індивідом або соціальною верствою основних класових ознак; втрата ними свого соціального статусу. 2.Переміщення індивіда або групи на більш низьку сходинку соціально-класової структури даного суспільства.

ДЕЛІНКВЕНТ - особа, яка чинить порушення існуючого кримінального законодавства.

ДЕПРЕСІЯ - стан психологічної пригніченості людини, що характеризується зниженням її активності, загального життєвого тону і переважанням у її психології негативних емоцій

ДЕПРИВАЦІЯ – незадоволення особистості (усвідомлене або ні) рівнем забезпечення базових потреб

Держава - форма політичної організації суспільств, ознаками якої є: наявність особливого апарату, який здійснює функцію влади і володіє монополією узаконеного застосування насильства; право, яке закріплює певну систему норм; населена територія, на яку розповсюджуються юридичні норми Д. В залежності від характеру базису даного суспільства розрізняють історичні типи Д.: рабовласницька, феодальна, буржуазна, соціалістична; за формою правління: монархія, республіка; з точки зору державного устрою: конфедерація, федерація, унітарна Д.; за характером функціонування політ. інститутів: авторитарна, демократична, правова, тоталітарна

ДЕРЖАВА "ЗАГАЛЬНОГО ДОБРОБУТУ" - держава, основними цілями економічної політики якої є справедливість, рівність і соціальний добробут своїх громадян; реалізація цих цілей досягається активним державним втручанням в економічну і соціальну сфери суспільства

ДЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ - втрата особистістю якостей, необхідних для нормальної життєдіяльності у суспільстві; має якості, несумісні з вимогами суспільства.

ДЕФЕКТ (ФІЗИЧНИЙ АБО РОЗУМОВИЙ) – цей термін відкидається самими інвалідами як принижуючий. Тому замість нього часто використовують термін ураження.

ДЕФІЦИТ СПІЛКУВАННЯ – якісна і кількісна нестача міжособистісних контактів дитини з іншими людьми. Д.с. має місце в дитячих установах закритого типу (лікарнях, будинках дитини, дитячих будинках, інтернатах), у неблагополучних сім'ях, де батьки не приділяють дитині достатньої уваги, або в сім'ях, де батьки страждають від різного роду захворювань, а тому не забезпечують дітям повноцінного спілкування. Д.с. є однією з найважливіших причин затримок і відхилень у психічному розвитку дитини, особливо в молодшому і ранньому віці. При проведенні корекційної роботи недостатньо реалізовувати кількісний Д.с. Необхідно організувати кількісно адекватне спілкування, з врахуванням вікових особливостей дитини і її попереднього комунікативного досвіду. Для цього проводиться діагностика рівня розвитку спілкування і заповнюються прогалини, відмічені в кожній формі спілкування .

ДЕФОРМАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПРОФЕСІЙНА – зміна якостей особистості (стереотипів сприйняття, ціннісних орієнтації, характеру, способів спілкування і поведінки), що відбувається під впливом виконання професійної діяльності. Внаслідок нерозривної єдності свідомості і діяльності формується професійний тип особистості. Професія істотно впливає на особистісні особливості представників тих професій, робота яких зв'язана з людьми (наприклад, керівників, педагогів). Д.о.п. може носити епізодичний або стійкий, поверхневий або глобальний, позитивний або негативний характер; виявляється в професійному жаргоні, в манерах поведінки, навіть у зовнішньому вигляді.

ДИДАКТОГЕНІЯ - негативний психічний стан індивіда, що викликаний нетактовністю вихователя, вчителя або одного з батьків.

ДИСГАРМОНІЯ СЕКСУАЛЬНА – порушення узгодженості інтимних стосунків між партнерами. Причиною Д.с. часто буває фізична або психологічна невідповідність чоловіка і жінки або представників однієї статі в гомосексуальних відносинах. Д.с. належить до передпатологій латентних, початкових форм. З метою корекції можуть здійснюватися консультавання, соціальне навчання, тренінг, психокорекційна робота, сімейна терапія.

ДИСКОМФОРТ - незручний, неприємний психологічний стан у людини, який викликає стійкі негативні емоції. Дискомфорт породжується різними причинами: втомою, виснаженням, хворобою, невдачами, неблагополучними відносинами з людьми, незадоволенням важливих потреб та ін.

ДИСКРИМІНАЦІЯ – обмеження або позбавлення прав певної категорії громадян за якими-небудь ознаками

ДИСТАНЦІЯ МІЖ СОЦІАЛЬНИМ ПРАЦІВНИКОМ І КЛІЄНТОМ ПСИХОЛОГІЧНА - міра відчуження один від одного психолога-консультанта і клієнта; своєрідна психологічна відстань, на якій вони вважають за потрібне триматися відносно один одного у процесі проведення консультації

ДІАГНОЗ – в соціальній роботі – процес розуміння конкретної роботи, її витоків та можливих шляхів допомоги людині або групі людей

ДІАГНОСТИКА СОЦІАЛЬНА – аналіз стану соціальних об'єктів і процесів, виявлення проблем їхнього функціонування і розвитку. Найбільший розвиток Д.с. одержала в практиці управлінського консультування. Тут вона припускає комплексне обстеження стану справ в організації з метою оцінки її "болючих місць". До них відносяться організаційні протиріччя (по "горизонталі" і "вертикалі" усередині організації, у відносинах із зовнішнім середовищем — галуззю, містом і т.д.), труднощі (перешкоди, недостачі), невизначеності у меті, зв'язках, нормах і т.п. З методів Д.с. можна назвати позиційний аналіз, що означає виявлення розходжень в меті, інтересах, уявленнях про ситуації різних груп, їхньої прихильності різним точкам зору як про положення справ в організації, так і відносно один одного.

ДІТИ АНОМАЛЬНІ - діти зі значними відхиленнями від нормального фізичного чи психічного розвитку. Дефект однієї з функцій порушує розвиток дитини тільки за певних обставин. Наявність того чи іншого дефекту ще не визначає аномального розвитку. Аномальні діти – діти з вадами слуху (глухі або які слабочують), з вадами зору (сліпі або слабо бачать), з важкими порушеннями мови (логопати); з порушеннями інтелектуального розвитку (розумововідсталі, діти із затримкою психічного розвитку); з комплексними порушеннями психофізичного розвитку (сліпоглухонімі, сліпі, розумововідсталі, глухі розумововідсталі); з порушенням опорно-рухового апарату

ДІТИ ВАЖКОВИХОВУВАНІ - діти, які в силу тих чи інших причин (соціально-економічних, психолого-педагогічних, медико-біологічних) важко піддаються виховним впливам. Д.в. потребують особливого ставлення, пильної уваги, гуманності, справедливості, доброзичливості, терпіння, педагогічного такту, індивідуального підходу

ДІЯЛЬНІСТЬ БЛАГОДІЙНА – безкорислива діяльність благодійних організацій, що не передбачає одержання прибутків від цієї діяльності

ДІЯ СОЦІАЛЬНА – 1. Форма або спосіб вирішення соціальних проблем і протиріч, в основі яких лежить зіткнення інтересів і потреб основних соціальних сил даного суспільства. 2. По М.Веберу – людська поведінка, зміст якої співвіднесений з поведінкою інших і цим орієнтована у своєму перебігу. С.д. передбачає дві необхідні ознаки: суб'єктивну мотивацію індивіда або групи і орієнтацію на минулу, теперішню або очікувану в майбутньому поведінку інших -

Добір соціальний - ситуація-процес, в результаті якого індивіди (групи), конкуруючи один з одним за соціальний статус або виживання в даному середовищі, досягають успіху, влади і т.д.

ДОБРОБУТ – стан фізичного здоров'я, психологічного комфорту і економічної безпеки

ДОБРОБУТ СОЦІАЛЬНИЙ – система програм, виплат і послуг, які сприяють вирішенню соціальних, економічних, освітніх та медичних проблем населення, забезпечуючи основи функціонування суспільства.

ДОГОВІР ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ – за договором довічного утримання одна сторона, що є непрацездатною особою за віком або станом здоров'я (відчужувач), передає у власність другій стороні (набувачеві майна) будинок або частину його, взамін чого набувач майна зобов'язується надавати відчужувачеві довічне матеріальне забезпечення в натурі у вигляді житла, харчування, догляду і необхідної допомоги

ДОПОМОГА ЕКСТРЕННА – комплекс методів, які використовуються для того, щоб допомогти клієнту, який перебуває в стані кризи, справитися з ситуацією, що склалася. Ці методи сприяють позитивному розвитку клієнта через усвідомлення проблеми і її наслідків, а також засвоєння ним нових і більш ефективних норм поведінки, які дозволять успішно вирішити подібні ситуації в майбутньому.

ДОПОМОГА ЗА МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ – система соціальних послуг для забезпечення підтримки клієнтів в конкретному районі

ДОПОМОГА ПІСЛЯІНСТИТУЦІЙНА – довготривала підтримка (медична або соціальна) людей, які повертаються до нормального життя після перебування в лікарні або іншому спеціальному закладі.

ДОПОМОГА ПРЕВЕНТИВНА - у соціальній педагогіці засіб дієвого впливу на особистість, оточуюче її середовище з метою зміни умов, що сприяють розвитку негативних ситуацій існування.

ДОПОМОГА СОЦІАЛЬНА – система соціальних заходів у вигляді сприяння, підтримки і послуг, які надаються соціальною службою окремим особам або групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу і повноцінної життєдіяльності, адаптації в суспільстві. Основні види і форми Д.с. встановлюються на регіональному рівні із врахуванням майнового стану і фактору потреб. Вони включають: грошову допомогу, натуральне забезпечення, гуманітарну допомогу, послуги і пільги.

ДОПОМОГА СОЦІАЛЬНА АДРЕСНА – вид допомоги, який надається у відповідності із встановленими критеріями малозабезпеченості, врахуванням фактичного доходу сімей. Кабінетом Міністрів України 22 лютого 1999 р. прийнято постанову “Про запровадження адресної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям”, якою затверджено Положення про умови і порядок надання зазначеної допомоги.

ДОПОМОГА ФОСТЕРСЬКА – вид опіки, яка передбачає передачу дитини в сім'ю, яка її/його утримує та виховує на протязі певного строку замість батьків (при цьому останні не позбавляються батьківських прав)

ДОСЛІДЖЕННЯ ПЛЮТАЖНІ (ПРОБНІ) - проводяться з метою оцінки якості опитувальників, процедури спостережень, аналізу документів, моделей вибірки, а також внесення до них коректив і змін. Результатом Д.п. є робочі документи: кінцеві варіанти методик, інструкцій з вибірки і організації збору вихідних даних –

Дослідження соціологічне - дослідження соціологічних об'єктів, відносин, процесів, спрямоване на одержання нової інформації і виявлення закономірностей суспільного життя на основі теорій, методів і процедур, прийнятих в соціології

ЕГОЦЕНТРИЗМ - зосередженість уваги і мислення людини виключно на собі, її відвернення від всього, що відбувається навколо

ЕКСПЕРТИЗА МЕДИКО-СОЦІАЛЬНА - визначає ступінь обмеження життєдіяльності людини, причину, час настання, групу інвалідності, сприяє проведенню ефективних заходів з профілактики інвалідності, реабілітації інвалідів, пристосування до суспільного життя

ЕМПАТІЯ - особливе почуття, завдяки якому соціальний працівник може ніби зсередини розуміти психологію клієнта, проникати у його внутрішній, психологічний світ, краще і глибше пізнавати особистість клієнта і його стани

ЕУТАНАЗІЯ – навмисне прискорення смерті або умертвіння невиліковно хворого з метою припинення його страждань

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНЕ – державна система допомоги громадянам, які через соціально значимі причини не мають самостійних засобів до існування у вигляді винагороди за працю, або отримують їх в обсязі, недостатньому для задоволення життєвих потреб. Категорії громадян, яких необхідно охопити соціальним забезпеченням, визначаються чинним законодавством. До них відносять: осіб, які знаходяться за межами юридично встановленого працездатного віку (діти і підлітки до 14-16 р., люди пенсійного віку); осіб, які не можуть бути повноцінними учасниками суспільного виробництва за станом здоров'я (мають вади фізичного або психічного розвитку, тимчасово непрацездатні); жінок в період вагітності і догляду за дитиною; осіб, які виконують у сім'ї функції, що не можуть поєднуватися із роботою (догляд за малолітніми дітьми, інвалідами, людьми похилого віку). Реалізовує конституційне право громадян на матеріальне забезпечення в старості, у випадку захворювання, повної або часткової втрати працездатності, втраті годувальника. Система З.с. включає: пенсії, допомоги працюючим (при тимчасовій непрацездатності, при вагітності і родах), самотнім матерям, багатодітним і малозабезпеченим сім'ям та ін. Здійснюється за рахунок державного бюджету і страхових внесків, які акумулюються в пенсійному фонді, фондах соціальної підтримки населення.

ЗАЙНЯТІСТЬ – діяльність громадян, пов'язана із задоволенням особистих та суспільних потреб і така, що приносить їм прибуток у грошовій або іншій формі у вигляді заробітної плати, отримання додаткової допомоги та виплати натурою .

ЗАЛЕЖНІСТЬ – глибоко закореніла звичка вживання алкоголю, тютюну, наркотиків, ліків, від яких важко або неможливо відмовитися без спеціальної допомоги

ЗАЛЕЖНІСТЬ АЛКОГОЛЬНА – хронічне захворювання, яке розвивається в результаті неконтрольованого і систематичного вживання спиртних напоїв і приводить до фізіологічних, психологічних і соціальних розладів

ЗАЛЕЖНІСТЬ НАРКОТИЧНА – хронічне захворювання, яке виникає в результаті тривалого вживання психоактивної речовини (речовин), що впливають на емоційний стан індивіда, причому останній не може самостійно припинити його вживання, не дивлячись на виникнення серйозних проблем (погіршення здоров'я, зіткнення із законом, соціальні і економічні ускладнення)

ЗАНЕДБАНІСТЬ ДИТИНИ СОЦІАЛЬНА – відсутність належного піклування за дитиною, коли батьки, або особи, які їх замінюють, не забезпечують необхідні умови для її повноцінного фізичного, емоційного та соціального розвитку

ЗАНЕДБАНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНА – стан, зумовлений недоліками учбово-виховної роботи з дитиною в сім'ї, дитячих установах, школі і включає в себе: 1.Недостатність загальноосвітніх, соціально-етичних, поведінкових знань, вмінь і навичок. 2.Відставання в загальному розвитку – фізичному, психічному, особистісному. 3.Неадекватне ставлення до себе, оточуючих, різних видів діяльності і т.д.; діти з З.п. – це здорові, потенційно повноцінні, але недостатньо виховані, вивчені і розвинуті люди

ЗАСОБИ СПІЛКУВАННЯ НЕВЕРБАЛЬНІ - жести, міміка, пантоміміка, інші виразні рухи, що слугують людині засобом спілкування з людьми

ЗАТРИМКА РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ – недорозвинення інтелекту людини. У випадку, якщо це явище носить функціональний, а не органічний характер, то воно, як правило, піддається корекції за допомогою спеціальних прийомів

ЗАХВОРЮВАННЯ ПСИХІЧНЕ (ДУШЕВНЕ) – стійкий розлад психіки, яке може мати різний рівень прояву та різні причини

ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ КЛІЄНТА – допомога клієнтам у відстоюванні їх прав та покращення становища.

ЗАХИСТ ПСИХОЛОГІЧНИЙ - психологічна діяльність, яка направлена на ліквідацію психофізичного дискомфорту, що пов'язаний з внутрішніми або зовнішніми переживаннями.

ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНИЙ – система принципів, методів, законодавчо встановлених державою соціальних гарантій, міроприємств і заходів, які забезпечують оптимальні умови життя, задоволення потреб населення. З.с. багатофункціональний, відповідає основним ризикам, яким може бути підданий будь-який громадянин на протязі свого життя: захворювання, інвалідність, травматизм, старість, втрата годувальника, безробіття, міграція та ін. Включає соціальне забезпечення, соціальне страхування і соціальну допомогу (підтримку)

ЗАХИЩЕНІСТЬ СОЦІАЛЬНА – цілісна система законодавчо закріплених економічних, юридичних і соціальних прав і свобод, соціальних гарантій громадян, які протидіють дестабілізуючим факторам життя, в першу чергу таким, як безробіття, інфляція, бідність та ін.

ЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА З КЛІЄНТОМ ЗВОРОТНИЙ - спілкування спеціаліста з клієнтом після завершення консультації, у процесі виконання клієнтом рекомендацій, отриманих під час консультації. Такий зворотний зв'язок забезпечує спеціаліста цінною інформацією про те, як діють його рекомендації на клієнта. Він також дозволяє клієнту коригувати свою поведінку, пов'язану з вирішенням його проблеми.

ЗДОРОВ'Я ПСИХІЧНЕ - рівновага у сприйманні навколишньої дійсності, людей; адекватно-позитивна реакція на різного роду подразнення та відносини. Здатність до саморегуляції і самовідновлення різних функцій організму. Порушення деяких функцій визначається не стільки патологічним станом організму людини, скільки психічними розладами.

ЗЛОВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЕМ – вживання алкогольних напоїв у кількості або формах, які створюють загрозу для благополуччя самої людини або іншим людям.

ЗЛОВЖИВАННЯ НАРКОТИКАМИ - використання медичних і інших препаратів, що містять наркотичні засоби у кількості, яка приводить до руйнування фізичного і психічного здоров'я людини

ЗЛОВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИМИ ЗАСОБАМИ АБО ПСИХОТРОПНИМИ РЕЧОВИНАМИ – умисне систематичне незаконне вживання наркотичних засобів або психотропних речовин

ЗЛОВЖИВАННЯ ОПІКУНСЬКИМИ ПРАВАМИ І ЗАЛИШЕННЯ ПІДОПІЧНИХ ДІТЕЙ БЕЗ НАГЛЯДУ І ДОПОМОГИ – використання опіки з корисливою метою на шкоду підопічному (захоплення житлової площі, використання майна, яке залишилося після смерті батьків тощо) або залишення підопічних дітей без нагляду і необхідної матеріальної допомоги

ЗОНА ВАРІАТИВНОГО РОЗВИТКУ - поняття, що описує процес розвитку дитини у дитячій субкультурі. Суть його полягає у наступному: якщо сім'я і взагалі дорослий забезпечує “зону найближчого розвитку” дитини, готуючи її до засвоєння соціальних норм і стереотипів даної культури, то група однолітків, дитяча субкультура зумовлює З.в.р., забезпечуючи готовність дитини до вирішення задач у непередбачених обставинах

ЗОНА ПОТЕНЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ - найближча перспектива інтелектуального розвитку людини, що відкривається при проведенні психодіагностики і при наданні їй мінімальної психологічної допомоги у розвитку інтелекту з боку інших людей.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ – розпізнання чого-небудь або кого-небудь, процес звірення об'єкту з раніше сформованим образом. В соціальній психології – самовіднесення суб'єкта до певної соціальної групи, соціум (соціальна ідентифікація).

ІЄРАРХІЯ СОЦІАЛЬНА - універсальна форма побудови будь-яких соціальних систем на основі супідрядності при контролі верхніми рівнями системи нижчих рівнів. Основна функція ієрархії соціальної – забезпечення централізації управління.

ІНВАЛІД – особа зі стійким розладом функцій організму, зумовленим захворюванням, травмою або уродженими дефектами, що призводить до обмеження життєдіяльності I. та викликає потребу в соціальній допомозі і захисті. У соціальній роботі більш коректним вважається термін “людина з обмеженими можливостями” (фізичними або психічними).

ІНІЦІАТИВНІСТЬ – характеристика діяльності, поведінки і особистості людини, що означає її здатність діяти за внутрішнім спонуканням, на відміну від реактивності – поведінки, здійсненої у відповідь на зовнішні стимули.

ІНСПЕКЦІЯ У СПРАВАХ НЕПОВНОЛІТНІХ - спеціальний орган системи Міністерства внутрішніх справ, який розв’язує такі питання: запобігання бездоглядності й правопорушень неповнолітніх, здійснення виховного впливу на них; виявлення батьків та осіб, що їх замінюють, які не виконують батьківських обов’язків, зловживають спиртними напоями, ведуть аморальний спосіб життя; застосування різних засобів впливу морального, правового характеру

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ - набір засобів, що знаходяться у розпорядженні соціальних працівників у тих країнах, де служби соціальної роботи вже існують: 1. Система грошової допомоги, що включає в себе постійну, тимчасову, і цільову допомогу непрацездатним людям, емігрантам та біженцям. 2. Система натуральної допомоги. 3. Система допомоги у вигляді послуг, в тому числі і медичних. 4. Організація соціальних закладів. 5. Психологічні консультації і тренінг. 6. Курси навчання і перекваліфікації

ІНФАНТИЛІЗМ – збереження у дорослого індивіда особливостей дитячої поведінки, занижена самокритика, підвищена вимогливість до опіки щодо себе з боку інших людей, егоцентризм

ІНФОРМАЦІЯ КОНФІДЕНЦІЙНА - відомості, які можуть бути доступні лише окремим людям і які повинні триматись у секреті від інших людей. До неї відносяться, зокрема, усі відомості, що стосуються клієнта і його проблеми, які зберігаються у психологічній консультації

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ОСОБУ – сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про особу

ІНЦЕСТ - статевий зв’язок між близькими родичами (батьки і діти, брати і сестри). Має негативні наслідки для нащадків. В більшості країн світу кровні шлюби та статевий зв’язок між близькими родичами заборонені, караються й засуджуються громадською думкою (на відміну від шлюбів двоюрідних родичів, між дядьком і племінницею)

ІПОХОНДРІЯ - симптом скарг з приводу тілесних проблем. При відсутності наявного захворювання надзвичайна увага спрямована на неприємні тілесні відчуття, такі, як: переповнення, роздування та ін., тоді коли біль та інші симптоми реального фізичного захворювання викликають постійну, нав’язливу тривогу. Пацієнт впевнений в наявності серйозної органічної хвороби – раку, туберкульозу, сифілісу. Він відчуває дистрес і потребує полегшення стану. Іноді симптоми набувають властивостей соматичного маячіння; наприклад, пацієнт впевнений, що всередині його тіла щось росте, чи якась частина тіла змінила форму

ІСТЕРИЧНІСТЬ - акцентуїрована риса характеру людини, що проявляється через її надмірно виражену любов до самої себе, жагу до уваги з боку інших, через схильність прикрашати свою особистість, тенденцію до театральності поведінки, відсутність глибоких почуттів, претензії на виключне становище серед людей

КАБІНЕТ (КАБІНЕТ МІНІСТРІВ) – вищий орган державної влади в державі, що складається з міністрів на чолі з прем’єр-міністром. Більш розповсюджене найменування цього органа — уряд.

КАРТКА КЛІЄНТА – форма, яка містить інформацію про клієнта та послуги, які були йому надані. К.к. зберігається в агенстві або в особистому архіві соціального працівника – англ. case record; нім. die Karte des Klienten; угор. kliens lapja nyilvántartó; рос. карточка клиента.

КАСИ ЕМИРЕТАЛЬНІ – в ХІХ ст. земські пенсійні фонди для державних службовців. Засновувались за клопотанням губернських земських зборів. Фонд К.е. утворювали відрахування із утримання службовців, нагород і допомог, із щорічних асигнувань. Пенсії видавались по досягненню певного віку як самому службовцю, так і родичам у випадку його смерті. Пенсійне забезпечення призначалось у випадку каліцтва і важкої хвороби. Пенсію могли успадковувати діти до вступу на службу або до повноліття

КАТАРСИС – емоційне потрясіння, що пов'язане з глибиною особистісної перебудови.

КВАЛІФІКАЦІЯ – наявність підготовки, професійних знань, навичок та досвіду, які дають можливість особі належним чином проводити неруйнівний контроль

КЛІЄНТ – 1. Постійний покупець або замовник. 2. Особа, яка користується послугами адвоката, нотаріуса і т.д. У соціальній роботі під клієнтом розуміють як окрему людину, так і групу (сім'ю), які потребують допомоги, підтримки, соціального захисту. До клієнтів соціальних служб належать багатодітні і неповні сім'ї, діти-сироти, люди з обмеженими фізичними і психічними можливостями, люди з алкогольною і наркотичною залежністю, бездомні, біженці, ті, хто повернувся з місць ув'язнення та ін

КЛІМАТ СІМ'Ї ПСИХОЛОГІЧНИЙ – це більш чи менш стійкий емоційний стан, який виникає в результаті сукупності настрою членів сім'ї, їх духовних переживань, відношення один до одного, до інших людей, до роботи, до оточуючих подій. Він є нерозривним з ідейно-моральними цінностями сім'ї, є показником якості міжособистісних відносин її членів. Психологічний клімат створюють члени сім'ї, від їх зусиль залежить, яким він буде. Початковою основою благополучного К.с.п. - є подружня сумісність, в першу чергу - спільність моральних поглядів чоловіка і дружини

КОЛОНІЇ ВИХОВНО-ТРУДОВІ – установи, в яких відбувають покарання неповнолітні віком від 14 років, засуджені до позбавлення волі

КОЛОНІЯ ВИПРАВНО-ТРУДОВА – установа, де відбувають покарання неповнолітні злочинці, позбавлені волі. Зміст діяльності К.в.т. – забезпечення виконання покарань, перевиховання, профтехнавчання засуджених віком від 14 до 18 років. Існують колонії окремо для юнаків і для дівчат, загального і посиленого режиму. Побутові умови, норми харчування і режим визначаються з урахуванням вікових особливостей.

КОМІСІЇ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ – комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських, районних держадміністрацій, виконавчих органів рад, підприємств, організацій, установ

КОМПЛЕКС (ПАКЕТ) ПОСЛУГ – набір різних послуг, які надаються клієнту.

КОНВЕНЦІЯ ПРО ПРАВА ДИТИНИ – документ, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1989 р. К. визначена як “велика хартія вільностей для дітей, світова конституція прав дитини”. Покладає на держави, які її приймають, правову відповідальність за дії щодо дітей; пропонує більш міцні юридичні гарантії і норми. Основні положення К. – забезпечити права дітей на виховання, розвиток, захист і на активну участь у житті суспільства. Ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 р.

КОНСУЛЬТАЦІЯ ПРОФЕСІЙНА – науково організоване інформування про професії, призначене головним чином для молоді з метою практичної допомоги у виборі професії з врахуванням схильностей, інтересів і здібностей, що сформувалися, а також потреб галузей господарства, К.п. повинна мати відомості про роль і перспективи кожної професії, про потреби в кадрах, зміст трудової діяльності, соціально-економічний і санітарно-гігієнічний статус професій, шляхи професійного навчання, з одного боку, і про вимоги, які пред'являє професія до людини, її психічних особливостей, про медичні і фізіологічні показання і протипоказання до професії. К.п. є однією з ланок професійної орієнтації

Контакт соціальний - процес встановлення соціального зв'язку; початковий етап взаємодії між індивідами або соціальними групами.

КОНФОРМІЗМ - некритичне сприйняття існуючих норм, цінностей, думок, звичаїв, відсутність власної стійкої позиції, готовність поступитися власними поглядами.

Конформізм соціальний - некритичне прийняття і дотримання пануючих думок і стандартів, стереотипів масової свідомості, традицій, авторитетів, принципів, установок.

КОНФОРМНІСТЬ - зовнішня піддатливість індивіда груповому тиску при збереженні внутрішньої позиції

КРИЗИ ВІКОВІ – особливі вікові періоди, які характеризуються кардинальними психологічними змінами. Згідно прийнятій у вітчизняній психології позиції, К.в. поділяють на стабільні вікові періоди, пов'язані із зміною соціальної ситуації розвитку. Зміст К.в. полягає в зміні системи зв'язків дитини з навколишньою дійсністю і її відношенням до цієї дійсності. В теорії діяльності – зі зміною типу провідної діяльності. Симптоматично К.в. виявляються у важковиховуваності дитини, емоційній нестійкості, що свідчить про зміни відношення дитини до оточуючих людей, в першу чергу, до близьких дорослих. Згідно базових положень вікової психології, К.в. є необхідними етапами розвитку. Виділяють: кризу першого року життя; кризу підліткового віку (криза пубертатна); кризу семи років; кризу трьох років.

Культура - 1.Сукупність матеріальних і духовних цінностей, яка представляє певний рівень історичного розвитку даного суспільства і людини. 2.Сфера духовної життєдіяльності суспільства, яка включає систему освіти, виховання, духовної творчості. 3.Рівень оволодіння тією чи іншою галуззю знань або діяльності. 4.Форми соціальної поведінки людини, зумовлені рівнем її виховання і освіти.

ЛЮДИ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ – люди, які мають функціональні обмеження і не здатні до якої-небудь діяльності в результаті захворювання, відхилень або недоліків розвитку, нетипового стану здоров'я, а також внаслідок неадаптованості зовнішнього середовища до особливих потреб індивіда та негативних стереотипів, упереджень, що виділяють нетипових людей у соціокультурній системі.

Люмпенпролетаріат - соціальна верства декласованих людей без певного заняття і постійної роботи, яка знаходиться на межі злочинного світу. Л. характеризується станом хронічних злиднів, відсутністю власної політичної позиції і організації.

МАРГІНАЛІ – окремі особи, групи, соціальні верстви, які опинилися на межі, або за межами, характерними для даного суспільства, соціальних груп, систем, культур чи певних соціокультурних норм і традицій. Ними традиційно вважалися бездомні, душевнохворі, дармоїди, повії, а з кінця ХХ ст. – хіппі, етнічні, релігійні меншини та ін. Маргінальність - 1.Проміжковість, граничне становище індивіда або групи. 2.За Р.Е.Парком – становище індивіда або груп, які займають граничне положення у верстві, класі, суспільстві, а тому не повністю включені в дане сусп. утворення

МЕЖА БІДНОСТІ – засоби, які суспільство вважає необхідними для підтримки мінімально допустимого прожиткового мінімуму життя.

МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ - сукупність технологій, дослідницьких і терапевтичних процедур, способів діяльності, за допомогою яких здійснюється соціальна робота.

МЕТОДОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ – 1.Філософська, теоретична основа, сукупність принципів та установок. 2. Сукупність прийомів дослідження, що застосовуються відповідно до її специфіки

Механізм соціальний - взаємодія соціальних структур, норм, інститутів, візрів поведінки і т.д., посередництвом якої забезпечується функціонування соціальної системи.

МЕЦЕНАЦТВО – добровільні пожертвування багатих людей, організацій на розвиток і підтримку мистецтва та його яскравих представників (акторів, поетів, художників)

МИЛОСЕРДЯ – 1.Діяльне (активне) співчуття і конкретно виражена доброта по відношенню до нужденних, знедолених. 2.У всіх світових релігіях – одна із дарованих Богом чеснот, яка сприяє подоланню гріховності і відкриває шлях до особистого спасіння

Міграція - зміна місця проживання, переміщення людей на іншу територію (регіон, місто, країна і т.д.). Основні типи М.: зовнішня, внутрішня; тривала, тимчасова; організована, неорганізована; добровільна, примусова

МІКРОРАЙОН – невелика територія, жителів якої відрізняє певний стиль життя або будь-які інші загальні характеристики

Мобільність соціальна - 1.Переміщення індивідів або груп в соц. просторі. Розрізняють М.с. вертикальну і М.с. горизонтальну. 2.Зміна становища індивіда або групи в соц. структурі.

МОДЕЛЬ – в широкому розумінні в науці прийнято розуміти аналог, “замінник” оригіналу, який при певних умовах відтворює цікаві для дослідника властивості оригіналу. Модель містить в собі потенційні знання, які людина, досліджуючи її, може набути, зробити наочними і використати в своїх практичних життєвих потребах.

МОЛОДЬ – соціально-демографічна група, яка виокремлюється на основі сукупності вікових характеристик, соціального статусу і зумовлюється тією чи іншою соціально-психологічною властивістю, яка визначається суспільним укладом, культурою і закономірностями соціалізації. Вікові категорії – від 16-17 до 25-30 років.

НАВЧАННЯ ПОВТОРНЕ – повторне проходження працездатним студентом (який не має права на отримання академічної відпустки за медичними показаннями) курсу навчання за певний семестр, навчальний план якого студент не виконав у повному обсязі з поважних причин: через тривалі захворювання, пов'язані, зокрема, з епідеміями, часті захворювання (понад один місяць за семестр); службові відрядження; складні сімейні обставини, зокрема, необхідність догляду за членами сім'ї тощо.

НАГЛЯД СОЦІАЛЬНИЙ - форма контролю державними органами і суспільними об'єднаннями збереження законності і правопорядку у країні, а також припинення порушень прав, свобод і законних інтересів громадян.

НАСИЛЛЯ В СІМ'Ї - застосування фізичної сили, примусового впливу, пригноблення членів сім'ї. Стосовно дітей - це систематичні фізичні покарання, деспотизм, жорстокість, погрози, надмірна суворість, грубість, що принижує гідність дитини.

НАСИЛЬСТВО НЕБЕЗПЕЧНЕ ДЛЯ ЖИТТЯ ЧИ ЗДОРОВ'Я ПОТЕРПІЛОГО – заподіяння йому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або короточасну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжкого тілесного ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння. До останніх, зокрема, слід відносити насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, здушення шиї, скидання з висоти, застосування електроструму, спеціальних знарядь тощо.

НЕГАТИВИЗМ ДИТЯЧИЙ - виражене в поведінці дитини неприйняття чого-небудь. Це може бути відмова, протест, опір і навіть протидія впливу і діянню дорослих. Така поведінка здається немотивованою, зазвичай її пояснюють впертістю і сприймають як небажане відхилення. Однак, негативна форма поведінки може бути властива дітям і як психологічна норма в періоди криз вікового розвитку.

НЕДІСЗДАТНІСТЬ – певний стан здоров'я, що викликається захворюванням або каліцтвом, при якому працівник не має можливості виконувати свої трудові функції чи не є придатним до трудової діяльності.

НЕДОСТАТНІСТЬ ЛЮДИНИ ЕМОЦІЙНА - слабкість зовнішнього і внутрішнього вираження емоційних реакцій людини, їх очевидна невідповідність тому, що відбувається з цією людиною і навколо неї.

НЕДОСТАТНІСТЬ РОЗУМОВА – На сьогоднішній день замість цього терміну, який розглядається як такий, що викликає негативні асоціації, вживають інші терміни.

НЕПРАЦЕЗДАТНІСТЬ – певний стан здоров'я, зумовлений захворюванням або каліцтвом, при якому працівник не має змоги виконувати свої трудові функції.

НЕРІВНІСТЬ СОЦІАЛЬНА - специфічна форма соціальної диференціації, за якої окремі індивіди, верстви, класи знаходяться на різних сходинках вертикальної соціальної ієрархії, володіють нерівними життєвими шансами і можливостями задоволення потреб.

ОБСЛУГОВУВАННЯ АМБУЛАТОРНЕ – надання медичної допомоги вдома або хворим, які приходять.

ОБСЛУГОВУВАННЯ ЗА МІСЦЕМ ПРОЖИВАННЯ – діяльність спеціалістів та волонтерів по задоволенню широкого спектру соціальних потреб населення даної місцевості (освіта, охорона здоров'я, соціальні послуги, юридична допомога і т.д.). Термін часто використовується для визначення діяльності громадських об'єднань та церкви по поліпшенню організації життя на своїй території.

ОБСЛУГОВУВАННЯ СОЦІАЛЬНЕ – діяльність соціальних служб по соціальній підтримці, наданню соціально-побутових, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг і матеріальної допомоги, проведенню соціальної адаптації і реабілітації громадян, які знаходяться у важкій життєвій ситуації. Види О.с.: стаціонарне, нестаціонарне, напівстаціонарне, за місцем проживання, термінове.

ОБСЛУГОВУВАННЯ СОЦІАЛЬНЕ ІНДИВІДУАЛЬНЕ – вид соціального обслуговування і система відповідних структур місцевих органів влади, діяльність яких направлена на допомогу кожній конкретній людині, шляхом надання адресної матеріальної, психологічної і соціальної підтримки

ОБСЛУГОВУВАННЯ СТАЦІОНАРНЕ – спеціальна система допомоги та догляду за людьми, які перебувають в спеціальних закладах.

ОПІКА (ПІКЛУВАННЯ) – це поняття з'явилося у XVII ст. і мало наступне змістове навантаження: доброзичливе ставлення; заступництво; догляд, турбота, піклування. В активній професійній лексиці XIX ст. воно вживалося у вигляді словосполучення “суспільна опіка”: 1. Піклування про кого-, що-небудь, догляд за кимось, опікування. 2. Організований і контрольований державою нагляд за недієздатними громадянами (малолітніми, душевнохворими та ін.), піклування про їх особисті і майнові права та інтереси. 3. Один із основних напрямків соціальної роботи в цілому; правова форма захисту (охорони) прав та інтересів особи, яка не має можливості повністю або частково самостійно здійснювати ці функції. Опіка та піклування встановлюється: для виховання неповнолітніх дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків або з інших причин лишилися без батьківського піклування, а також для захисту особистих і майнових прав та інтересів цих дітей; для захисту особистих і майнових прав та інтересів повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно захищати свої права та виконувати свої обов'язки.

ОПІКА СУСПІЛЬНА - організована система допомоги населенню в XIX ст. з боку державних інститутів або суспільства. Вона представлена Міністерством внутрішніх справ, земськими і міськими установами, приватними благодійними товариствами і т.п. Розглядається як історична модель захисту і підтримки (історична парадигма).

ОПІКУН – фізична або юридична особа, на яку покладено зобов'язання піклуватися про людину, яка визнана недієздатною через вік або стан здоров'я .

ОРГАНИ ОПІКИ І ПІКЛУВАННЯ – місцеві органи самоуправління, які здійснюють функції по опіці і піклуванню: через органи управління освітою стосовно неповнолітніх осіб; через органи охорони здоров'я стосовно осіб, визнаних судом недієздатними або обмежено дієздатними; через органи соціального забезпечення стосовно дієздатних осіб, яким необхідна опіка за станом здоров'я.

ОРГАНІЗАЦІЇ ДИТЯЧІ ГРОМАДСЬКІ - об'єднання громадян віком від 6 до 18 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать законодавству, та захист свого соціального становища як повноправних членів суспільства.

ОРГАНІЗАЦІЇ МОЛОДІЖНІ ГРОМАДСЬКІ - об'єднання громадян віком від 14 до 28 років, метою яких є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів.

ОРГАНІЗАЦІЯ БЛАГОДІЙНА - недержавна організація, головною діяльністю якої є здійснення благодійної діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб, згідно з Законом "Про благодійництво та благодійні організації від 16.07.97".

ОРГАНІЗАЦІЯ ГРОМАДСЬКА - об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів

ОРІЄНТАЦІЯ ПРОФЕСІЙНА – комплекс психолого-педагогічних і медичних заходів, спрямованих на оптимізацію процесу працевлаштування молоді відповідно до бажань, схильностей і здібностей і з урахуванням потреби у фахівцях галузей господарства і суспільства в цілому. О.п. включає професійну інформацію і пропаганду; професійне консультування; профвідбір (або добір психологічний); професійну і соціальну адаптацію працівників.

ОХОРОНА ДИТИНСТВА – комплекс міроприємств, які направлені на захист та забезпечення здорового розвитку дітей.

ОХОРОНА ЗДОРОВ'Я – система соціально-економічних і медичних міроприємств, які направлені на збереження та укріплення здоров'я як кожної окремої людини, так і всього населення в цілому.

ОХОРОНА МАТЕРИНСТВА І ДИТИНСТВА - система державних і суспільних міроприємств, які направлені на охорону здоров'я жінок та дітей. О.м. і д. включає диспансеризацію жінок, патронаж вагітних і дітей, нагляд за станом здоров'я дитини, організацію соціальної допомоги матерям та дітям.

ПАРТНЕРСТВО – відносини між соціальним працівником і клієнтом, коли останній може впливати на прийняття рішення про те, якої саме допомоги він/вона потребує .

ПАРТНЕРСТВО СОЦІАЛЬНЕ - юридично оформлений спосіб соціальної взаємодії найманих робітників, роботодавців і держави з метою гармонізації економічних інтересів усіх суб'єктів трудових відносин, знаходження цивілізованих форм розв'язання трудових і соціальних конфліктів

ПАТЕРНАЛІЗМ - 1.Заступництво, “батьківська влада” індивіда або групи над іншими індивідами або групами, які вважаються слабкими. 2.Тип керівництва, при якому керівники забезпечують задоволення потреб підлеглих в обмін за їх лояльність і слухняність.

ПАТРОНАЖ - вид соціального обслуговування, переважно вдома, клієнтів груп ризику, що передбачає постійний соціальний нагляд, регулярне відвідування їх помешкань соціальними працівниками, надання їм необхідної економічної, матеріальної допомоги, проведення нескладних медичних маніпуляцій і т.д.

ПАТРОНАЖ СОЦІАЛЬНИЙ - вид соціального обслуговування (переважно за місцем проживання) індивідуальних клієнтів і груп ризику, який полягає у постійному соціальному нагляді, регулярному відвідуванні їх житла соціальними та іншими працівниками, наданні їм необхідної економічної, матеріально- побутової, лікувально-профілактичної допомоги. Патронаж медичний полягає у проведенні медичними працівниками профілактичних, оздоровчих і санітарно-освітніх заходів за місцем проживання; застосовується в роботі жіночих і дитячих консультацій, а також туберкульозних, психоневрологічних диспансерів та інших установ.

ПАУПЕРИЗАЦІЯ – масове зубожіння населення

ПАЦИФІЗМ - антивійськовий миротворчий рух, який виступає проти всіляких війн, який виник ще у минулому столітті. Ідеї пацифізму зароджуються на ліберальній і гуманістичній, теоретичній і політичній основі в англійських країнах. Носіями ідей пацифізму є різні верстви населення: інтелігенція, релігійно настроєні миротворці, молодь, неформальні організації, які включають етнузіастів, і т.п. В основі пацифізму лежить ідея всезагального братерства людей, необхідності усунути військові форми вирішення

політичних проблем. Пацифізм традиційно опирався на ідею мирного вирішення політичних конфліктів. Він має багато форм, але основною формою боротьби за мир представники цього руху вважають переконання та особистий приклад

ПЕРІОД РОЗВИТКУ СЕНЗИТИВНИЙ - період у житті людини, що створює найбільш сприятливі умови для формування у неї певних психологічних властивостей і видів поведінки.

ПЕРСЕРВЕРАЦІЯ - нав'язливе відтворення яких-небудь думок, переживань, намірів, симптом гострої перетоми.

ПЕРЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНА – особливості сприйняття, розуміння та оцінки людьми соціальних об'єктів (інших людей, самих себе, соціальних груп та громад)

ПІДГОТОВКА ПРОФЕСІЙНА – система організаційних і педагогічних заходів, що забезпечує формування в особистості професійної спрямованості, знань, навичок, умінь і професійної підготовки.

ПІДЛІТОК - підлітковий вік – це період переходу від дитинства до юності. Зазвичай перехідний період продовжується 2-3 роки. Нижня межа – 11-12 років. Верхня – 13-16 років. Неоднозначність нижньої і верхньої межі визначається індивідуальними розходженнями в темпах розвитку дітей. Підлітковий вік характеризується початком перебудови організму дитини: прискореним фізичним розвитком і статевим дозріванням. В організмі виникають різкі зміни у зв'язку з діяльністю залоз внутрішньої секреції, зокрема статевих залоз. Інтенсифікується обмін речовин. Порушення різної складності у діяльності організму і ще не відрегульована нова система його функціонування є основою загальної неврівноваженості П., його роздратованості, вибуховості, різких змін настрою від бурхливої активності до млявості та апатії.

ПІДТРИМКА КЛІЄНТА ВЕРБАЛЬНА - засіб мовного стимулювання клієнта до активного співробітництва з психологом-консультантом під час проведення психологічної консультації; використання психологом-консультантом різноманітних слів і висловлювань для того, щоб зняти психологічну напругу у клієнта, особливо на стадії проведення сповіді

ПІДТРИМКА КЛІЄНТА З БОКУ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА МОРАЛЬНА - емоційна, словесна підтримка клієнта з боку спеціаліста у формі співчуття, співпереживання, схвального ставлення і т.п..

ПІДТРИМКА СОЦІАЛЬНА – система заходів по наданню допомоги окремим категоріям громадян, які тимчасово опинилися у важкому економічному становищі (частково або повністю безробітні, молодь, яка вчиться та ін.), шляхом надання їм необхідної інформації, фінансових засобів, кредитів, навчання, правозахист і введення певних пільг.

ПІДХІД ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ КЛІЄНТА КОНСТРУКТИВНИЙ - намагання психолога-консультанта не стільки звільнити клієнта від переживань з приводу проблеми, з якою клієнт зіткнувся, скільки, зберігши чи примноживши енергію клієнта, спрямувати її на вирішення даної проблеми (у конструктивне русло).

ПІДХІД ІНДИВІДУАЛЬНИЙ - врахування в процесі виховної роботи фізичних, індивідуально-психологічних особливостей дітей, підлітків, молоді (рівня розвитку інтересів, здібностей, темпераменту, характеру, особливостей перебігу нервово-психічних процесів), а також умов, у яких виховується дитина в сім'ї, форм, методів, засобів виховного впливу на кожну конкретну особистість. Індивідуальний підхід передбачає виділення позитивних якостей виховного впливу на кожну конкретну особистість.

ПІДХІД ЦІЛЬОВИЙ – модель соціальної роботи, коли основний наголос ставиться на вирішенні конкретної проблеми, важливої для клієнта, через визначення дрібніших, проміжкових задач.

ПІДХОДИ АЛЬТЕРНАТИВНІ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНІ - різноманітні, іноді взаємовиключаючі один одного, підходи до психотерапевтичного вирішення проблем клієнта.

ПІДХОДИ В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ ОСНОВНІ - 1.Індивідуальна психотерапія, центральним моментом якої є здатність у кожному конкретному випадку зробити оцінку, визначити соціальний діагноз і взяти його за основу при виборі методу допомоги. 2.Діагностичний підхід. Для нього характерний акцент на встановлення точного діагнозу з наступним лікуванням. 3.Функціональний підхід, основою якого є бажання змін у клієнта, його здатність до сприйняття допомоги. 4.Соціально-психологічний підхід, який повинен будуватися на ряді принципів: соціальний працівник повинен приймати свого клієнта таким, яким він є, і проявляти до нього інтерес та повагу; у центрі уваги повинні бути потреби клієнта; розуміння клієнта повинно бути науково-обґрунтованим та об'єктивним; соціальний працівник повинен поважати право клієнта на прийняття власного рішення.

ПКЛУВАННЯ ПРО ДІТЕЙ – міроприємства по задоволенню життєво важливих потреб дітей та забезпеченню їх нормального розвитку.

ПІЛЬГА - повне або часткове звільнення від дотримання встановлених законом загальних правил, виконання яких-небудь обов'язків. Соціальні пільги – повне або часткове звільнення окремих категорій громадян від виконання встановлених законом норм або полегшення умов їх виконання. Встановлюються законом і діють у сфері оподаткування, охорони здоров'я, забезпечення житлом, користування транспортом і т.п

ПІЛЬГИ СОЦІАЛЬНІ - повне або часткове вивільнення окремої категорії громадян від виконання встановлених законом норм або полегшення умов їх виконання. Встановлюються законом і діють у сфері оподаткування, охорони здоров'я, забезпечення житлом та ін.

ПЛАНУВАННЯ СІМ'Ї - надання сім'ї можливості планувати потрібну для неї кількість дітей і проміжки між їх народженням.

Планування соціальне - планування, спрямоване на визначення цілей, показників, задач, термінів, темпів, пропорцій соціальних процесів, систем і їх ланок з врахуванням оптимізації їх розвитку, підпорядкування плановому регулюванню соціальних факторів і резервів.

ПОВЕДІНКА АДИКТИВНА – система відношень, спрямованість вчинків неповнолітніх, які звикають до вживання наркотичних засобів; стадія наркотизації без явно виражених психічної і фізичної залежностей.

ПОВЕДІНКА АУТОАГРЕСИВНА - поведінка особи, спрямована на самопошкодження, саморуйнування. Види П.а.: адиктивна, суїцидна.

ПОВЕДІНКА БЕЗПРИЧИННО НЕСПОКІЙНА - поведінка людини, що характеризується підвищеним хвилюванням і нервовістю, для яких у свою чергу не існує вагомих, об'єктивних причин – таких, що могли б якось виправдати дану поведінку.

ПОВЕДІНКА НЕВЕРБАЛЬНА - форми комунікативної поведінки людини, за допомогою яких немовленнєвим (невербальним) шляхом передається інформація від однієї людини до іншої. Це, наприклад, жести, міміка, пантоміміка.

ПОЗБАВЛЕННЯ БАТЬКІВСЬКИХ ПРАВ - чоловік і жінка отримують батьківські права з часу народження дитини. Ці права зберігаються за ними до тих пір, доки їх власна поведінка і відношення до своїх батьківських обов'язків відповідають вимогам моралі і права. До батьків, яким не можна більше довіряти виховання дітей, може бути застосована крайня міра - П.б.п. Рішення по таких справах приймається тільки судом. Батьківських прав позбавляються батьки, які ухиляються від виконання обов'язків по вихованню дітей, негативно впливають на них своєю аморальною, антисуспільною поведінкою, є хронічними алкоголіками або наркоманами.

ПОЗИЦІЯ СОЦІАЛЬНА - місцезнаходження індивіда або групи в системі соціуму, яке регламентує стиль їх поведінки (соціальний статус). Інше значення – відношення до соціального явища, яке зумовлене рівнем соціалізації особистості

Покоління (генерація) - 1.Сукупність людей, що належать до певних вікових інтервалів. 2.Сукупність близьких за віком індивідів, соціальна та ідейно-політична орієнтація яких формується під впливом певного історичного періоду часу, який має свої

специфічні характеристики. 3. Нащадки подружньої пари або сукупності пар за ступенем родинних зв'язків – англ. generation; нім. Generation f=; угор. generáció; рос. поколение (генерація).

ПОЛІТИКА ДЕРЖАВНА МОЛОДІЖНА - системна діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій та життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України

ПОЛІТИКА СОЦІАЛЬНА – діяльність держави та її інститутів, органів місцевого самоврядування, установ всіх форм власності, громадських і релігійних організацій, громадян щодо розвитку і управління соціальною сферою суспільства. Мета П.с. – створення умов для задоволення соціальних потреб та інтересів людей, підтримки, захисту, корекції та реабілітації окремих громадян і соціальних груп.

ПОСЕРЕДНИЦТВО – одна з функцій соціального працівника, яка полягає в наданні допомоги клієнту у встановленні контакту з потенційною системою підтримки в безпосередньому оточенні останнього

ПОСЛУГИ СОЦІАЛЬНІ – дії по наданню клієнту соціальної служби допомоги у задоволенні його потреб у відповідності з видами соціального обслуговування.

ПОТРЕБА – джерело людської активності. Виникає в результаті неузгодження реального стану індивіда та оптимального для нього стану як біологічної істоти, представника людського роду та індивідуальності.

ПОТРЕБИ ДУХОВНІ - потреби людини, що виникають у процесі її соціалізації, сприймання з раннього віку суспільних норм. П.д. забезпечують соціально-психологічну сторону здоров'я людини; складаються з культурних та естетичних потреб. П.д. значною мірою співпадають із соціальними потребами та інформаційною частиною інших потреб людини (праці, милосердя, альтруїзму), сфери спілкування.

ПОТРЕБИ ЛЮДИНИ - усвідомлення людиною необхідності певних матеріальних і духовних благ та послуг (ідеальне прагнення до цих благ і послуг)

ПРАВОПОРУШЕННЯ І ДИТЯЧА ЗЛОЧИННІСТЬ – наслідок надзвичайного неблагополуччя в моральному розвитку дітей і підлітків, умовах їх існування, у зв'язках і взаємовідносинах з оточуючим світом. В основі правопорушення і особливо злочину, як правило, лежать досить глибокі негативні зміни в особистості, набуті негативні якості: лінощі, жорстокість, агресивність, користолюбство, заздрість, облудність та ін. Конфлікт неповнолітніх з законом часто пояснюється і їх правовим безкультур'ям. Характерними видами правопорушень неповнолітніх є: дрібне хуліганство, псування державного майна, безбілетний проїзд у громадському транспорті, порушення правил дорожнього руху, поява в громадських місцях у нетверезому стані. Серед злочинів провідними є хуліганство та краді. Відповідальність за тяжкі злочини настає з 14 років, а за всі злочини, що передбачені Кримінальним кодексом, - з 16 років

ПРАЦІВНИК СОЦІАЛЬНИЙ - посередник у різних сферах соціальної допомоги сім'ї, окремим її членам, групам людей, в тому числі дітям, молоді, людям похилого віку, інвалідам і хворим, а також в усіх видах загальної соціальної підтримки населення. П.с. здійснює консультування, охорону здоров'я, проводить роботу в притулках, на вулиці, з мігрантами та емігрантами, психіатричну соціальну роботу, допомагає соціально знедоленим або занедбаним дітям, підліткам, молоді. Сфера діяльності П.с. охоплює державні заклади, громадські й приватні організації, різні центри і служби соціального забезпечення, лікарні, підприємства, а останнім часом також організації та групи самопомоги.

ПРЕВЕНЦІЯ – дії з метою профілактики, пом'якшення, полегшення, коригування тих умов, що сприяють фізичним або емоційним порушенням, виникненню соціоекономічних проблем.

ПРЕДСТАВНИКИ ЗАКОННІ - батьки, опікуни, піклувальники даної особи або представники тих установ і організацій, під опікою чи піклуванням яких вона перебуває

ПРИТУЛОК – 1. Місце, де можна знайти порятунок або відпочити. 2. Соціальний заклад, у якому особи забезпечуються харчуванням і необхідною допомогою. Розрізняють притулки загального типу (індивід сам визначає час і терміни свого перебування в П.) та діагностичного (його основне завдання – діагностика ситуації, в якій знаходиться особа і визначення його подальшої долі).

ПРИТУЛОК ДЛЯ НЕПОВНОЛІТНІХ - 1. Самостійний заклад з правами юридичної особи. 2. Структурний підрозділ соціальних служб для молоді, спеціалізованих соціальних служб, відповідальних за адекватну соціалізацію підростаючого покоління. Притулок для неповнолітніх забезпечує тимчасові (побутові, психологічні, емоційні) умови життєдіяльності неповнолітнього, відчуженого (об'єктивно або суб'єктивно) від сприятливих умов розвитку своєї особистості в сім'ї, виховному закладі, суспільстві

ПРІОРИТЕТИ СОЦІАЛЬНІ - першочергові, життєво необхідні для суспільства, соціальної групи, соціального інституту завдання, цілі. П.с. пов'язані зі зростанням ролі суб'єктивного фактора в історії сучасних суспільств. Критерії П.с.: принцип соціальної справедливості й захищеності, демократія, національна незалежність, матеріальний добробут, духовний розвиток. У сучасних складних суспільних системах. П.с. можливі лише на основі інтересів усіх соціальних суб'єктів

ПРОБЛЕМА СОЦІАЛЬНА – протиріччя, усвідомлюване суб'єктами (індивідами, групами і т.д.) як значима для них невідповідність між існуючим і необхідним, між метою і результатами діяльності, яка виникає через відсутність або недостатність засобів для досягнення мети, перешкод на цьому шляху, боротьби навколо мети між різними суб'єктами діяльності, що веде до незадоволення соціальних потреб. П.с. таким чином, має об'єктивно-суб'єктивну природу: щоб стати проблемою, протиріччя між різними сторонами життєдіяльності суспільства або соціальних груп повинно обов'язково переживатися, оцінюватися в якості проблеми або проблемної ситуації

ПРОГРАМА РЕАБІЛІТАЦІЇ ІНВАЛІДА ІНДИВІДУАЛЬНА – комплекс заходів, спрямований на відновлення здоров'я і здібностей інваліда та створення йому необхідних умов і рівних можливостей у всіх сферах життєдіяльності. Відповідно до Положення про індивідуальну програму реабілітації та адаптації інвалідів (затв. КМ України 22. ІІ 1992), зазначена програма розробляється медико-соціальними комісіями (МСЕК)

Прогрес соціальний - 1. Сходження до більш складних форм суспільного життя. 2. Зміни в соціальних відносинах, які ведуть до більш повної рівності, росту соціальної свободи і соціальної справедливості

Проектування соціальне - науково обґрунтоване конструювання системи параметрів майбутнього соціального об'єкта або якісно нового стану існуючого об'єкта; одна з форм соціального управління.

Простір соціальний - 1. Поле соціальної діяльності, яке включає сукупність значимих соціальних груп, індивідів, об'єктів в тому чи іншому їх взаємному розташуванні. 2. Уява індивіда або групи про своє місце в суспільстві.

ПРОФВІДБІР – відбір людей для професійного навчання або для виконання визначеної трудової діяльності. Здійснюється на основі вивчення життєвого шляху особистості, її спрямованості, стану здоров'я, рівня розвитку професійно важливих якостей і підготовленості, характеру, здібностей (за даними психологічного дослідження). Ціль П. – досягти найбільшої відповідності професії індивідуально-психологічним якостям людини.

ПРОФЕСІОГРАМА - детальний опис якої-небудь професії через систему потреб, які пропонуються нею людині, що включає якості особистості, особливості розумових процесів, знання, уміння і навички, якими людина повинна володіти для того, щоб успішно справитися з даною професією

ПРОФЕСІОГРАМА КОМУНІКАТИВНА СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА – ряд характеристик, які складають професійний портрет спеціаліста з точки зору володіння ним комунікативною технікою, яка є одним з головних показників професійної придатності

ПРОФЕСІОГРАФІЯ - опис системи вимог, що ставляться певною професією до психофізичних і психічних якостей індивіда, основа професійної психодіагностики.

ПРОФЕСІОНАЛ – спеціаліст, який має необхідну кваліфікацію (знання та вміння) для реалізації певної діяльності у відповідності з прийнятими нормами.

ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ – означає інституціалізацію освіти, підготовку у вищих навчальних закладах дипломованих фахівців. Передбачає здійснення підготовки на підставі стандартів, які визначають, що повинен знати спеціаліст, що він повинен уміти, якими цінностями володіти і на яких посадах може працювати

ПРОФІЛАКТИКА - система соціальних, медичних та інших заходів, спрямованих на запобігання, відвернення розвитку соціальних проблем або захворювання.

РЕАБІЛІТАЦІЯ – комплекс медичних, психологічних, педагогічних, соціальних, технічних, професійних мір, спрямованих на відновлення (або компенсацію) порушених функцій організму і працездатності, обмеженої життєдіяльності хворих, інвалідів. Р. – один із важливих напрямків у соціальній роботі. Це вплив, що визначається соціальною підтримкою і соціальним захистом людей, які їх потребують через соціальну незахищеність, хворобу, дисфункції або інші соціальні причини. Допомога полягає у фізичній терапії, психотерапії, тренуванні, зміні способу життя

РЕАБІЛІТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА – відновлення основних соціальних функцій особистості, соціальної групи, суспільного інституту, їх соціальної ролі як суб'єктів основних сфер життя суспільства. Р.с. у змістовному плані, по суті, включає у концентрованому вигляді всі аспекти реабілітації

РЕГРЕСІЯ ПОВЕДІНКИ - різновид психологічного захисту шляхом повернення до більш ранніх та менш складних типів поведінки, уникання труднощів в реальній ситуації (можлива мотиваційна, цільова, операціональна регресія).

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЯ – відновлення в особистості якостей, необхідних для нормальної життєдіяльності в суспільстві

РЕСУРСИ ЛЮДСЬКІ – в соціальній роботі сукупність знань та вмінь, які люди можуть використовувати для допомоги іншим людям

РЕФЛЕКСІЯ – зосередження свідомості людини на собі, на своїх образах, думках і почуттях. Р. – це також вивчення людиною своєї власної психології або своєї власної поведінки

РОБОТА СОЦІАЛЬНА – професійна діяльність, направлена на допомогу людям у переборенні серйозних соціальних проблем, в якій використовується широкий спектр спеціалізованих прийомів та методів.

РОБОТА СОЦІАЛЬНА ГРУПОВА – форма або метод роботи, який використовується з метою надання клієнту допомоги через передачу групового досвіду для розвитку його фізичного і духовного потенціалу, формування соціальної поведінки. Невелика група осіб з близькими інтересами і загальними проблемами регулярно збирається і включається в діяльність для досягнення загальних цілей. В якості таких цілей може бути обмін інформацією, розвиток практичних або соціальних вмінь, зміна ціннісних орієнтацій, перебудова соціальної поведінки в позитивному напрямку.

РОБОТА СОЦІАЛЬНА ІНДИВІДУАЛЬНА - метод (спосіб) допомоги індивідам і сім'ям у розв'язанні психологічних, міжособових і соціоекономічних проблем. Іноді індивідуальна соціальна робота виступає як клінічна. Дозволяє враховувати особливості їх розвитку, фізичного і духовного стану, рівень підготовки, інтересів і потреб, життєвий досвід. Р.с.і. з клієнтами – одна із найбільш розповсюджених форм діяльності соціального працівника. Ґрунтується на результатах систематичного вивчення клієнтів через спостереження, аналіз їх життєдіяльності, соціальної активності, працездатності, запитів та інтересів.

РОБОТА СОЦІАЛЬНА ШИРОКОГО ПРОФІЛЮ – модель соціальної роботи, в основу якої покладено ідею про наявність загальної бази знань та умінь, які використовуються під час надання соціальних послуг різним групам клієнтів

РОБОТА СОЦІАЛЬНА ЯК ВИД ДІЯЛЬНОСТІ - вид професійної діяльності, спрямованої на задоволення соціально гарантованих і особистісних інтересів і потреб різних груп населення, на створення умов, які б сприяли відновленню або покращенню здатності людей до соціального функціонування.

РОБОТА СОЦІАЛЬНА ЯК НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА - вид діяльності, мета якої – дати цілісне уявлення про зміст соціальної роботи, її основні напрямки, інструментарій, технології і організацію, навчити методам цієї роботи.

РОБОТА СОЦІАЛЬНА ЯК НАУКА – вид діяльності, функція якої полягає у виробленні і теоретичній систематизації знань про соціальну сферу

РОЛЬ СОЦІАЛЬНА – соціальна функція особистості, її відповідність певним інституалізованим вимогам, соціальним очікуванням, модель поведінки, об'єктивно зумовлена становищем особистості в суспільстві. Соціальна роль виконується індивідуальним стилем

СИНДРОМ ПОСТТРАВМАТИЧНИЙ СТРЕСОВИЙ - сукупність психофізіологічних симптомів і соціальних наслідків, що є властиві самопочуттю і поведінці людей, які пережили катастрофу, поранення, тяжке випробування, що пов'язане з небезпекою для життя. Основні ознаки С.п.с. – нестійкість психіки, при якій незначні втрати, звичайні труднощі спонукають до самогубства.

СИРІТСТВО – соціальне явище, зумовлене наявністю у суспільстві дітей, батьки яких померли, а також дітей, які залишилися без піклування батьків внаслідок позбавлення батьківських прав, визнання їх у встановленому порядку недієздатними, безвісно зниклими та ін..

СИРІТСТВО СОЦІАЛЬНЕ – явище усунення або неучасті значного кола осіб у виконанні ними батьківських обов'язків (деформація батьківської поведінки). Соціальні сироти – це особлива група дітей, які залишилися без батьків через соціально-економічні причини, тобто сироти при живих батьках

СІМ'Я - соціальний інститут, який характеризується певними соціальними нормами, санкціями, взірцями поведінки, правами і обов'язками, що регулюють відносини між подружжям, батьками і дітьми. Виділяють: прості сім'ї – з однією шлюбною парою і їх дітьми, які ніколи не були у шлюбі (або без дітей). Сім'я, в якій діти живуть з одним із батьків, називається неповною. Три- або більше генераційні сім'ї об'єднують батьків, їх дорослих дітей з чоловіками, дружинами і дітьми-внуками. Їх називають складними, розширеними. По кількості дітей виділяють бездітні, малодітні, багатодітні. Сім'я малозабезпечена – рівень доходів якої не перевищує споживчого мінімуму. Сім'я соціального ризику - різновид сім'ї, яка не відповідає своєму призначенню і не виконує в достатній мірі своїх функцій, піддана впливу негативних соціальних факторів, тісно взаємодіє з групами соціального ризику

СІМ'Я МОЛОДА – подружжя, в якому вік чоловіка та дружини не перевищує 28 років, або неповна сім'я, в якій мати (батько) є віком до 28 років.

СІМ'Я НЕБЛАГОПОЛУЧНА - сім'я, яка через ті чи інші причини, повністю або частково втратила свої виховні можливості, внаслідок чого складаються несприятливі умови для виховання дитини

СІМ'Я НЕПОВНА – включає тільки одного з батьків з одною неповнолітньою дитиною або декількома неповнолітніми дітьми. С.н. утворюється внаслідок припинення шлюбу, смерті одного з батьків або роздільного їх проживання.

СІМ'Я ПОЗАШЛЮБНА - один із типів неповної сім'ї, що виникає в результаті народження жінкою дитини поза шлюбом. Бажання уникнути самотності, прагнення задовольнити потребу материнства та інші причини призводять до того, що більшість жінок зважуються сьогодні на такий крок свідомо.

СІМ'Я СОЦІАЛЬНОГО РИЗИКУ - соціально незахищена сім'я, яка потребує підтримки соціальних служб. С.с.р. не може повноцінно виконувати свої функції внаслідок складних соціальних умов. Як правило, це сім'ї: малозабезпечені, багатодітні, які мають дітей-інвалідів, а також сім'ї з неповнолітніми матерями –

СЛУЖБА ДОПОМОГИ ДІТЯМ – служба, яка допомагає дітям, які мають труднощі в навчанні та проблеми в спілкуванні.

СЛУЖБА ЗАЙНЯТОСТІ ДЕРЖАВНА – реалізує політику зайнятості населення і забезпечує громадянам відповідні гарантії. Первинною ланкою С.з.д. є районні, міський центри зайнятості. С.з.д. виконує наступні функції: аналізує і прогнозує попит та пропозицію на робочу силу, інформує про ринок праці; веде облік вільних робочих місць і громадян, що звертаються з питань працевлаштування; надає допомогу трудящим у виборі підходящої роботи; організує професійне навчання, перепідготовку і підвищення кваліфікації громадян; забезпечує реєстрацію безробітних і надає їм допомогу, включаючи виплату по безробіттю; організує розробку програм зайнятості та ін.

СЛУЖБА СОЦІАЛЬНА - сукупність державних і недержавних органів управління, структур і спеціалізованих закладів, які здійснюють соціальну роботу по обслуговуванню населення, надають соціальну допомогу і послуги з метою подолання або пом'якшення складної ситуації. Система С.с. включає державну, недержавну і муніципальну (місцеву) служби. До державних С.с. належать органи управління, заклади і підприємства соціального обслуговування, системи соціального захисту населення, міністерств і відомств, до компетенції яких віднесена функція соціальної допомоги населенню. До недержавних – заклади і підприємства соціального обслуговування, які створюються благодійними, громадськими, релігійними та іншими організаціями і приватними особами. До муніципальних С.с. відносяться заклади і підприємства соціального обслуговування, які знаходяться у віданні органів місцевого самоуправління

СЛУЖБА СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ – структурний підрозділ підприємства, основними задачами якого є організація роботи з управління соціальним розвитком трудових колективів; вивчення соціальних проблем праці, побуту, відпочинку і розробка шляхів і методів їх вирішення; виявлення і використання соціальних резервів росту ефективності виробництва; вивчення і запобігання надмірній плинності кадрів та ін..

СЛУЖБИ СОЦІАЛЬНІ ДЛЯ МОЛОДІ - спеціальні заклади, що надають соціальні послуги та соціальну допомогу молоді віком від 15 до 28 років; об'єднують Центри соціальних служб для молоді й спеціалізовані соціальні заклади. Створюються в Україні відповідно до Закону України "Про сприяння соціальному становленню і розвитку молоді в Україні" на обласному, міському та районному рівнях. Основні завдання соціальних служб - реалізація державної молодіжної політики щодо соціального становлення та розвитку молоді; заходи для попередження та подолання негативних явищ у молодіжному середовищі; соціальна опіка окремих категорій молоді, зокрема інвалідів і сиріт, інтеграція в міжнародну систему соціальної роботи з молоддю.

СЛУЖБИ СОЦІАЛЬНІ СПЕЦІАЛІЗОВАНІ - заклади соціальної спрямованості, які існують самостійно і мають права юридичної особи або в системі соціальних служб для молоді. Типи С.с.с.: "Телефон довіри", притулок для неповнолітніх, кризовий стаціонар, реабілітаційний центр тощо. Основними функціями С.с.с. є: надання кваліфікованої екстренної, анонімної, безкоштовної допомоги підліткам та молодим людям, які опинились у складних умовах життєдіяльності; їх соціальна адаптація і ресоціалізація, допомога у самовизначенні.

СОЦІАБЕЛЬНІСТЬ – товариськість, здатність або схильність до налагодження зв'язків з іншими людьми

СПАДКОВІСТЬ – властивість організмів повторювати в ряді поколінь схожі типи обміну речовин, функціонування тканин, будови органів і систем, ознаки батьків і індивідуального розвитку в цілому. Забезпечується самовідтворенням матеріальних одиниць спадковості – генів, які локалізовані в специфічних структурах ядра клітини

(хромосомах) і цитоплазми. Спадковість забезпечує спадкоємність морфологічної, фізіологічної, біохімічної організації живих істот у ряді поколінь. Разом із змінністю спадковість забезпечує сталість і різноманіття форм життя і лежить в основі еволюції живої природи.

СПОСІБ ЖИТТЯ - сукупність форм повсякденної життєдіяльності в єдності з умовами, що визначають повсякденну життєдіяльність і спрямовують її за допомогою потреб і ціннісних орієнтацій. Основні сфери життєдіяльності: праця, побут, громадсько-політична діяльність, культура

СТИГМА – соціальне становище індивіда, яке сприймається в даному середовищі як принизливе, та пов'язані з цим суб'єктивні переживання.

СУПЕРВІЗІЯ – в соціальній роботі, окрім загальноприйнятого значення – як керівництво персоналом – зазвичай вживається для позначення діяльності досвідченого соціального працівника по керівництву практикою студентів у своєму агентстві.

"ТЕЛЕФОН ДОВІРИ" - підрозділ соціальної служби для молоді, діяльність якого спрямована на надання кваліфікованої екстренної, анонімної, безкоштовної психологічної і психотерапевтичної допомоги по телефону підліткам, молоді, окремим категоріям населення, що переживають кризові ситуації. Одним із завдань діяльності телефону довіри є профілактика та попередження девіантної, делінквентної поведінки.

ТЕОРІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ – 1.Логічне узагальнення досвіду суспільної практики, яке ґрунтується на глибокому проникненні в суть досліджуваного явища та розкриває його закономірності. 2.Комплекс поглядів та ідей, які дають можливість тлумачити та пояснювати факти

ТОЛЕРАНТНІСТЬ – один з керівних принципів соціальної роботи, визнання правомірності культурних, релігійних, расових та інших відмінностей між індивідами, групами і соціальними спільнотами, терпиме відношення до проявлення несхожості у зовнішньому вигляді, поведінці, ціннісних орієнтаціях і т.д. інших людей.

УЧНІ В КЛАСІ ІЗОЛЬОВАНІ - 1.Група учнів або один учень, до яких виявляють особливе, часто негативне ставлення. Причинами можуть бути вчинки або дії учнів, які не сприймає більшість. Ознаками ізоляції є припинення з ними доброзичливих товариських і ділових зв'язків, намагання позбавити їх підтримки учнями інших класів, педагогів. Ізольовані учні часто безпідставно і необґрунтовано зазнають образ, навіть фізичної дитячої розправи, дискримінації. 2.Учні, які внаслідок інфекційних захворювань на певний час, відокремлені від здорових

ФАКТОРИ РОЗВИТКУ - система факторів, що визначають психологічний і поведінковий розвиток дитини. Ф.р. включають зміст навчання і виховання, педагогічну підготовленість учителів і вихователів, методи і засоби навчання і виховання, та багато іншого, від чого залежить психологічний розвиток дитини - англ. factors of development; нім. die Entwicklungsfaktoren; угор. fejlődés tényezői; рос. факторы развития.

ФАСИЛІТАЦІЯ – термін Ф. використовується в психології для позначення процесу і феномену полегшення, оптимізації діяльності однієї людини (або групи) при активній підтримці іншої людини

ФАСИЛІТАЦІЯ СОЦІАЛЬНА - полегшення здійснення певних дій в присутності інших людей (в тому числі кримінальних дій в умовах злочинної групи)

ФІЛАНТРОПІЯ – людинолюбство, благодійність, допомога й заступництво нужденним

ФОРМИ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ НЕАДАПТИВНІ - форми поведінки людини, що відхиляються від усталених норм, перешкоджають нормальному спілкуванню даної людини з оточуючими, породжують проблеми у сфері міжособистісних відносин

ФРУСТРАЦІЯ - конфліктний емоційний стан, що викликаний невизначеними для даного індивіда труднощами, перешкодами для досягнення мети, переживання через невдачі. Стійкість до фрустраторів, перенесення труднощів називається толерантністю

ФУНКЦІЇ СІМ'Ї – види діяльності сім'ї як національного осередку, що забезпечують найважливіші потреби суспільства, особисті потреби кожного з членів сім'ї, загальносімейні (групові) потреби. Основні Ф.с.: матеріально-економічна, житлово-побутова, репродуктивна, комунікативна, виховна, рекреативна.

ХОСПІС – система загальних принципів та спеціальних закладів для надання допомоги і підтримки людям, які помирають.

ЦІННІСТЬ – в соціальній роботі це поняття вживається для позначення принципів і норм, що виражають морально-естетичні установки соціальної роботи.

Цінності соціальні - в широкому розумінні – значимість предметів і явищ реальної дійсності з точки зору їх відповідності або невідповідності потребам суспільства, соціальної групи, особи; в більш вузькому – духовні та естетичні імперативи (вимоги), вироблені людською культурою і які є продуктами суспільної свідомості. Індивід інтерналізує (засвоює) цінності в процесі своєї соціалізації, є основою соціальних норм.

ШКОЛА-ІНТЕРНАТ ДЛЯ ДІТЕЙ-СИРИТ - державний навчально-виховний заклад для дітей-сиріт, дітей з неповних сімей, а також дітей, які потребують допомоги держави внаслідок хвороби батьків, втрати з ними зв'язків, позбавлення батьківських прав.

ЮНІСТЬ - це період від 16 до 21 року – від отримання паспорту до здобуття всіх громадянських прав (право бути обраним у вищі органи влади). Від підліткового віку і від молодості період юності відокремлює скоріше не біологічна, а соціальна межа. В юнацькому віці відбувається складний процес отримання громадянської і психологічної зрілості, оволодіння всією системою суспільних прав і обов'язків дорослої людини. Поряд з розвитком громадянської самосвідомості починається становлення професійної самосвідомості (вибір спеціальності), сексуальної самосвідомості (практичне оволодіння нормами сексуальної моралі), формується індивідуальний стиль життя

ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ - сукупність суспільних умов, в яких живе людина, а саме: рівень споживання матеріальних та духовних благ і послуг, розвинутість сфери освіти, медичного обслуговування, культури, стан навколишнього середовища (екологія), рівень оподаткування тощо

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра філософії, соціально-гуманітарних наук та фізичного виховання

Навчальна дисципліна:
Соціальна робота

КУРСОВА РОБОТА
на тему:
«Розвиток благодійництва в Україні в XIX-XX ст»

Виконав:
Іванов Петро Степанович,
студент
юридичного факультету

Перевірив:
Рідкодубська Ганна Анатоліївна,
доцент кафедри філософії, соціально-
гуманітарних наук та фізичного
виховання, доктор пед.наук, професор

Оцінка: _____

_____ Г. Рідкодубська

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ I Теоретичні основи роботи соціального працівника з особою з особливими потребами.

1.1. Стан розробленості проблеми в науковій літературі

1.2. Методи робіт соціального працівника з особою з особливими потребами.

РОЗДІЛ II Дослідження ефективності роботи соціального працівника з особою з особливими потребами.

2.1. Опис та обґрунтування методик дослідження ефективності роботи соціального працівника

2.2. Практичні рекомендації соціальним працівникам щодо підвищення ефективності роботи з особами з особливими потребами

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ